

Adnan ČIRGIĆ (Podgorica)

Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“

UDK 811.163.2`26(497.16):32

JEZIKOSLOVLJE U SLUŽBI POLITIKE

Jezička situacija u Crnoj Gori – norma i standardizacija, CANU,
Podgorica 2008.

Autor ovoga priloga daje analitičko-kritički osvrt na zbornik radova s međunarodnoga skupa *Jezička situacija u Crnoj Gori – norma i standardizacija*, održanog u Crnogorskoj akademiji nauka i umjetnosti. U tome zborniku se naučno utemeljeni radovi javljaju samo po izuzetku, dok je većina tekstova podređena političkim i ideološkim ciljevima te nastojanju da se negira crnogorski kao zaseban jezik u okviru štokavskoga sistema.

Nedavno je iz štampe izašao zbornik radova s međunarodnoga naučnog skupa *Jezička situacija u Crnoj Gori – norma i standardizacija*, održanog u Crnogorskoj akademiji nauka i umjetnosti 24. i 25. maja 2007. godine, za koji je sâm predsjednik CANU Momir Đurović konstatovao: „Današnji Skup će još više afirmisati lingvističke aktivnosti koje u dugom vremenskom periodu njeguje Crnogorska akademija nauka i umjetnosti“.¹ U ovom prikazu pokazaćemo kakve su to „lingvističke aktivnosti koje u dugom vremenskom periodu njeguje Crnogorska akademija nauka i umjetnosti.“

Skup o kojemu je zbor izazvao je pažnju javnosti jer je na njemu javno osporena i crnogorska državnost i postojanje Crnogoraca kao naroda i nacije te postojanje crnogorskoga jezika, a pravo učešća na simpozijumu imali su uglavnom samo „privilegovani“. Predsjedavajući nijesu prekidali takve nastupe, a predsjedništvo CANU se od njih ogradio tek pošto je to

¹ Đurović, Momir. – *Povodom naučnog skupa „Jezička situacija u Crnoj Gori“*, Zbornik radova s naučnoga skupa *Jezička situacija u Crnoj Gori – norma i standardizacija*, CANU, Podgorica, 2008, str. 8.

objelodanjeno u medijima.² „Bilo je više nego očigledno da je skup tempiran pred finalizaciju javne rasprave o crnogorskom ustavu, jer je njime trebalo izvršiti snažan pritisak na javnost, i to ‘provjerenim naučnim autoritetima’, u cilju onemogućavanja ustavnog imenovanja jezika u Crnoj Gori državnim odrednicom. Još jednom je CANU pokušala da manifestuje svoj provjereni animozitet prema crnogorskoj državi, naciji, kulturi i jeziku, kao i protiv svake subjektivizacije Crne Gore, a što je najzanimljivije o trošku države koja joj, u najmanju ruku, suviše ne leži na srcu.“³

Ovaj skup organizovali su Institut za jezik i književnost Petar II Petrović Njegoš (Crnogorske akademije nauka i umjetnosti) i Institut za istočnoevropske i orijentalne studije Univerziteta u Oslu, a prema riječima predsjednika CANU Momira Đurovića, „zahvaljujući angažovanju prof. Meneslanda, značajna sredstva za ovu saradnju, pa i organizovanje ovog Skupa, uložila je norveška Vlada“.⁴ Vjerovatno je u civilizovanom svijetu nepojmljivo da se pod krovom jedne nacionalne akademije nauka dovode u pitanje ili pak osporavaju sve temeljne nacionalne vrijednosti. Upravo je time ovaj kuriozitetni simpozijum i izazvao pažnju javnosti. A o čemu je zapravo bilo riječi slikovito kazuje saopštenje jednoga od redovnih članova CANU, akademika Mijata Šukovića: „Sadržina naučnog skupa o temi Jezička situacija u Crnoj Gori – norma i standardizacija (...) ima najmanje dva različita sloja. Jedan čini ružnoća dešavanja na skupu iskazana od jednog broja učesnika, univerzitetskih profesora. Ružnoća koja je količinom i kakvoćom prerasla u nešto više, u duhovno zlo. (...) Sloj koji čini duhovno zlo čine pogledi i stavovi na skupu iskazani – teško je vjerovati da je to učinjeno spontano – od jednog broja učesnika skupa, univerzitetskih profesora. To su pogledi i stavovi: Crna Gora ‘nije nezavisna, već okupirana’ odlukom donesenom ‘na referendumu’, ali se ‘nadamo da to neće tako dugo ostati’; nema ‘crnogorske nacije, crnogorskog jezika, crnogorske ijekavice’, sve je to ‘srpsko’; ‘Muslimani su Srbi, što kazuje njihovo porijeklo, samo oni nijesu svjesni toga’; ‘crnogorski jezik traže islamizirani građani Crne Gore sa kojima dio Crnogoraca pravi političku trgovinu’; ‘nema ni hrvatskog, ni bosanskog ni crnogorskog, jezika’ koje tako nazivaju separatisti ‘i naučna mafija okupljena oko državne kase’, već je sve to ‘srpski jezik’; ‘svi štokavci su Srbi’. (...) Činjenica da su naprijed

² CANU se ograđuje od neprimjerenih nastupa, Vijesti, Kultura, 1. jun 2007.

³ Cerović, Rajko. – *Jedan lični pogled na nedavni skandal u CANU*, Vijesti, Art, 2. jun 2007, str. XI.

⁴ Đurović, Momir. – Isto, str. 7.

citirane poglede i stavove na skupu iskazali univerzitetski profesori, poziva i obavezuje Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet u Nikšiću i Ministarstvo prosvjete da sagledaju, uz poštovanje suštine autonomije univerzitetske nastave, da li možda na Katedri za jezik na Filozofskom fakultetu u Nikšiću dio domaćih i dio gostujućih profesora utiskuju u svijest mladih stavove suprotne naučnoj istini, štetne za budućnost mladih i države, kao što su stavovi da su ‘svi štokavci Srbi’, što je opaki imperijalni nacionalizam i šovinizam; da ‘nema ni hrvatskog ni bosanskog jezika, već postoji samo srpski’ i na prostorima tih država; da nema ni crnogorske nacije ni crnogorske ijekavice već samo srpska nacija i srpska ijekavica, da je referendumskom voljom Crna Gora ‘okupirana’ i druge naprijed citirane i njima slične sadržaje.⁶⁵

Iako je u uvodnoj riječi Branislav Ostojić (u ime Organizacijskog odbora) istakao: „Danas smo se našli ovdje, najznačajniji i najuticajniji predstavnici slavistike, standardologije i jezičke politike iz Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Austrije, Njemačke, Danske, Norveške, Švedske, Rusije i svi Crnogorci lingvisti iz ovih i drugih evropskih država...“⁶⁶ – ostaje nejasno koji su to najznačajniji i najuticajniji predstavnici slavistike, standardologije i jezičke politike iz Hrvatske, budući da niko od hrvatskih jezikoslovaca nije učestvovao na tom simpozijumu. Od hrvatskih jezikoslovaca pozvani su Josip Silić i Ivo Pranjković, ali se ni jedan ni drugi nijesu odazvali.⁶⁷ Što se Snježane Kordić tiče, poznato je da su njeni stavovi o jeziku u suprotnosti sa stavovima hrvatskih jezikoslovaca (što se može videti i u njezinom tekstu objavljenom u ovome zborniku), a osim toga ona predaje na Univerzitetu Johan W. Gete u Frankfurtu na Majni. Netačno je i da su na skupu učestvovali svi Crnogorci lingvisti širom Evrope jer nije pozvan čak ni Vojislav P. Nikčević kao utemeljivač nauke o crnogorskome jeziku. I autoru ovoga priloga bilo je zabranjeno da govori. Posljednje Nikčevićevo saopštenje odnosilo se upravo na ovaj simpozijum: „Crnogorska akademija nauka i umjetnosti isključila je sebe iz procesa crnogorske jezičke standardizacije i potvrdila se kao srpska naučna ustanova kojoj je primarni cilj negacija crnogorstva. (...) Iza tog skupa stoji čovjek koji je u Crnoj Gori stekao najviša naučna zvanja, Branislav Ostojić,

⁵ Šuković, Mijat. – *Duhovno zlo i njegove poruke*, Pobjeda, Društvo, 5. VI 2007. (internet izdanje)

⁶ Ostojić, Branislav. – *Otvaranje skupa*, Zbornik radova s naučnoga skupa *Jezička situacija u Crnoj Gori – norma i standardizacija*, CANU, Podgorica, 2008, str. 6.

⁷ Isto, str. 6.

sekretar Odjeljenja umjetnosti CANU... U CANU se protivno naučnim rezultatima iz oblasti montenegristike, rezultatima referenduma i većinskoj volji crnogorskih građana, radi na standardizaciji crnogorske podvarijante srpskog jezika. Ne standardizuje se jezik nego književnojezički izraz. Time se želi istaći da su Crnogorci etnička grupa srpskog naroda, grupacija koja nije dostigla nivo naroda i nacije.⁸ Razloge zbog kojih je Nikčevićovo prisustvo bilo nepoželjno na ovom skupu objasniće sljedeći citat: „Tokom prvog radnog dana skupa pročitano je nekoliko referata u kojima je negativno okvalifikovano naučno postignuće Vojislava P. Nikčevića, a na svaki pomen Nikčevića, njegovih rješenja i sintagme *crnogorski jezik*, salom CANU pronosili su se uzdasi koji ne priliče ni učenim ljudima ni jednoj instituciji što teži da svijetu pošalje najbolju moguću sliku o državi koja je njen osnivač.“⁹

Kad se stekne uvid u atmosferu u kojoj je održan ovaj simpozijum i kad se rasvijetle ciljevi njegova održavanja, postaje jasno zašto Sven Menesland (iako finansijer preko norveške Vlade!) nije objavio svoje izlaganje u zborniku radova. Njegovog imena nema čak ni u Redakcijskom odboru. Svoje viđenje skupa Menesland je izložio odmah poslije njegova održavanja: „Iznenadilo me (...) da nije bilo više diskusije oko nekih spornih pitanja. Tu mislim prije svega na neke izjave u odbranu pamfleta *Slovo o srpskom jeziku*. Taj zloglasni pamflet, izdat 1998. godine, odmah je osudio Odbor za standardizaciju srpskog jezika kao sram za srpsku lingvistiku, a u slavističkom svijetu glasi kao najgori primjer jezičkog šovinizma. Sadržaj *Slova* je naime da su svi štokavci Srbi, znači većina Hrvata, svi Bošnjaci i Crnogorci. (...) Na skupu je bilo najmanje tri potpisnika *Slova* (...). Jedino je profesor Sven Gustavson iz Švedske oponirao, svi ostali su ćutali, što se moralo tumačiti kao da se slažu. Ako se ostali crnogorski i srpski lingvisti ne slažu, a ćute, znači da su potpuno pod dominacijom onih iz Beograda koji stoje iza *Slova*. U toku drugog dana skupa ispostavilo se da je većina učesnika iz Srbije došla s određenom namjerom. Ne da diskutuje, već da nametnu svoj stav kao jedini. Prije svega, teško je razumjeti zašto se lingvisti iz Srbije miješaju u jezičku stvarnost u Crnoj Gori. Oni bi trebalo da rješavaju probleme u svojoj zemlji. (...) Nisam znao da su skoro

⁸ Nikčević, Vojislav P. – *Negacija crnogorstva je primarni cilj CANU*, Vijesti, Kultura, 29. maj 2007; Nikčević, Vojislav P. – *Primarni cilj CANU negacija crnogorstva*, Pobjeda, 28. maj 2007.

⁹ Vojinović, V(ladimir). – *Zoran Lakić uveo cenzuru u CANU*, Vijesti, Kultura, 27. maj 2007, str. 14.

svi toliko ekstremni i protiv drugog mišljenja. (...) Neki od učesnika su otvoreno pitali zašto su uopšte pozvani ljudi drugog mišljenja. To su, dakle, ljudi koji podržavaju jednogumlje. Ja sam zamislio skup kao otvoren forum za sve, gdje će vladati dijalog i tolerantnost. Samo takav skup bi mogla podržati norveška vlada, koja se zalaže za unapređenje demokratizacije na prostorima bivše Jugoslavije. Norveška pogotovo ne može podržati stavove koji odaju mržnju i približavaju se stavovima koje povezujemo sa Radikalnom strankom. (...) Znao sam da među pozvanim ima ekstremista, ali nisam očekivao da će skupom vladati grupa ljudi s najekstremnijim stavovima.“¹⁰

Iako je u međuvremenu ili, tačnije, odmah poslije održavanja simpozijuma, usvojen Ustav Crne Gore u kojemu je crnogorski jezik definisan kao službeni, niko od učesnika tu činjenicu nije uzeo u obzir prilikom predaje referata za štampu. Ipak, neki stavovi izrečeni na skupu djelimično su ublaženi u zborniku. No i pored toga, teško bi se za ovaj zbornik moglo reći da je ispunio ono što je njegov urednik na početku najavio: „Potpomoći će ovaj Skup da se razriješe mnogi nesporazumi u vezi sa jezikom u Crnoj Gori čiji inicijatori u posljednje vrijeme nijesu bili iz naših redova – redova lingvista. Nelingvisti su nam jezičku problematiku odveli na medijsku pozornicu pa o njemu govore zvani i nezvani – uglavnom nestručnjaci. Paradoks je u ovome: što je diskutant veći neznalica to glasnije govori i pažljivije se sluša...“¹¹ Vjerujemo da urednik zbornika nije ovde mislio na pojedine suviše glasne učesnike skupa koje su bili pažljivo slušani ne samo na ovome skupu nego i mnogo puta godinama prije toga.

Kako je skup o kojemu je riječ okupio veliki broj jezikoslovaca, uglavnom onih koju su kreirali ili sprovodili jezičku politiku u Crnoj Gori, i to uz obrazloženje da im „je cilj da uz stručni napor i naučnu odgovornost naučno protumačimo i na naučnim osnovama postavimo svako pitanje u vezi sa današnjom temom – *da kažemo naučnu istinu*“¹² – smatramo da je neophodno obratiti pažnju i na pojedine štampane referate u zborniku, bez namjere da podrobno prikažemo svaki od njih.

¹⁰ Menesland, Sven. – *Nisam očekivao da će skupom vladati ljudi s najekstremnijim stavovima*, Vijesti, Kultura, 3. jun 2007.

¹¹ Ostojić, Branislav. – *Otvaranje skupa*, Zbornik radova s naučnoga skupa *Jezička situacija u Crnoj Gori – norma i standardizacija*, CANU, Podgorica, 2008, str. 5.

¹² Isto, str. 6.

Pored pomenute uvodne i pozdravne riječi, čitaoca ovoga zbornika začuđuje odluka Redakcijskoga odbora, tj. urednika Branislava Ostojića da zbornik koji naslovom najavljuje jezičku situaciju u Crnoj Gori otpočne radom koji se čak ni uzgredno ne dotiče crnogorskih jezičkih prilika, bez obzira na to što je riječ o tekstu renomiranoga jezikoslovca i dugogodišnjega univerzitetskog profesora Živojina Stanojčića (kojega je autor ovih redova imao čast da upozna kao svoga profesora). Iako je poznat kvalitet Stanojčićevih radova, vjerujemo da Uredništvo zbornika nije radove raspoređivalo prema kvalitetu (što bi opravdalo odluku da referat o kojemu je riječ bude *primum omnium*), pa ostaje začudno kako se rad o Milošu Crnjanskome našao na čelu zbornika posvećenog jeziku u Crnoj Gori. Da kvalitet radova nije odlučivao o mjestu na kojem će se ti radovi naći u zborniku, govore još nekolike činjenice: 1. što je rad Pera Jakobsena (o kojemu će naknadno biti riječi) uslijedio odmah iza Stanojčićeva teksta; 2. što je rad Ljiljane Subotić (koji bi u zborniku pod drugim naslovom kvalitativno zasluživao mjesto *prima fronte*) objavljen tek na devetom mjestu; 3. što su npr. referati Zorice Radulović i Radmila Marojevića, koji se direktno tiču problematike naslovom zbornika naznačene, objavljeni pred kraj zbornika itd. U vezi s ovim „tehničkim“ pitanjima pomenimo još samo tri detalja: 1. u Sadržaju je tekst Svena Gustavsona naslovljen kao *Centar za multietnička istraživanja, Univerzitet u Upsali* iako nema ni posredne veze s naslovom njegova referata *Standardnojezički projekti u Crnoj Gori upoređeni sa drugim standardnojezičkim projektima u bivšoj Jugoslaviji*; 2. umjesto u Sadržaju najavljenoga Sreta Tanasića, odnosno njegova teksta pod naslovom *Standardizacija jezika kao sociolingvistička potreba*, iznenađeni će čitalac na najavljenoj 115. strani spaziti rad Milorada Dešića *Napomene o jeziku Mihaila Lalića i Branka Ćopića*; 3. čak su imena i prezimena nekih autora dosljedno (i u Sadržaju i iznad naslova referata) pogrešno navođena, npr. Momir Abović ili Marijana Krišova iako treba: Miomir Abović, odnosno Marijana Kiršova, ili imena zapadnih autora transliterirana s tamošnje abecede na ćirilicu, npr. Грöсцхел, Цоопер itd. Toliko o „tehničkim“ detaljima.

U zborniku *Jezička situacija u Crnoj Gori – norma i standardizacija* našli su se sljedeći radovi i autori: Živojin STANOJČIĆ: *Jezički sistem kao inherentni deo definicije književnog jezika* (11-24); Per JAKOBSEN: *O strukturalno-lingvističkim konstantama srpskohrvatskog jezika (inventar fonema i fonotaktička struktura)* (25-34); Snježana KORDIĆ: *Crnogorska standardna varijanta Policentričnog standardnog jezika* (35-47); Božo

ĆORIĆ: *Idiosinkrazija kao princip jezičke politike* (49-57); Branko TOŠOVIĆ: *Fonetsko-fonološke razlike između TV dnevnika RTG i RTS* (59-72); Branislav OSTOJIĆ: „*Ekavizmi*“ *ijekavskog izgovora u crnogorskoj standardnoj ijekavici* (73-82); Sven GUSTAVSON: *Standardnojezički projekti u Crnoj Gori upoređeni sa drugim standardnojezičkim projektima u bivšoj Jugoslaviji* (83-90); Radojica JOVIĆEVIĆ: *Kojim je jezikom pisao Njegoš?* (91-96); Ljiljana SUBOTIĆ: *Predstandardni period i period standardizacije jezika (s osvrtom na stanje u srpskom¹³ jeziku)* (97-113); Milorad DEŠIĆ: *Napomene o jeziku Mihaila Lalića i Branka Ćopića* (115-124); Drago ĆUPIĆ: *Dijalekatsko i standardno u srpskom jeziku u Crnoj Gori* (125-130); Miodrag JOVANOVIĆ: *Pravci prostiranja nekih jezičkih pojava u Crnoj Gori* (131-160); Ana JANJUŠEVIĆ: *Dijalekatsko i normativno u jeziku pisaca iz Crne Gore (problem supstitucije starog vokala jat)* (161-183); Milena BURIĆ: *Precizna kodifikacija – neophodan uslov za kultivaciju norme* (186-193); Radoje SIMIĆ: *Opseg srpskoga književnog jezika danas* (196-204); Miloš OKUKA: *Od Niša, Beograda i Novog Sada do Banja Luke i Podgorice. Srpski standardni jezik i njegove varijante* (205-229); Mato PIŽURICA: *Besmisao (eventualno) novog početka logikom raspada do kraja (ili: Kad su to učinili drugi – zašto ne bismo i mi?)* (231-241); Miloš KOVAČEVIĆ: *Književni jezik u Crnoj Gori između lingvističkih i političkih kriterijuma* (243-257); Rajka GLUŠICA: *Standardizacija crnogorskog jezika* (259-266); Jelica STOJANOVIĆ: *Identitet i status srpskog jezika u Crnoj Gori (nekad i sad)* (267-283); Draga BOJOVIĆ: *Ili standard i norma srpskog jezika u Crnoj Gori, ili rasulo jezičkog sistema* (285-293); Hening MERK: *Neka pragmatična zapažanja o postojanju srpskohrvatskog jezika* (295-299); Radmilo MAROJEVIĆ: *Azbuka, pravopis i fonologija, prozodija, gramatika i leksikologija u domovini Vukovih predaka* (301-310); Jelica JOKANOVIĆ-MIHAILOV: *Jezička norma i govorna praksa u emisijama Televizije Crne Gore* (311-323); Nenad VUKOVIĆ: *Otvorena pitanja transkripcije i adaptacije stranih imena* (325-329); Zorica RADULOVIĆ: *Standard i jezik crnogorskih medija* (331-340); M(i)omir ABOVIĆ: *O nekim sintaksičkim pojavama u jeziku crnogorske dnevne štampe s obzirom na normativni status* (341-358); Miodarka TEPAVČEVIĆ: *Neka kolebanja u vezi sa dvorodnim imenicama* (359-376); Sonja NENEZIĆ: *Aktivizacija i konkurentnost*

¹³ Jedan od rijetkih autora iz ovoga zbornika koji crnogorski jezik nije opisao kao sastavni dio srpskoga. Naprotiv, autorica u svojim jezičkim analizama nije izlazila iz okvira stvarnoga srpskog književnojezičkog nasljeđa.

nekih mocionih sufiksa u jeziku crnogorskih medija (377-386); Marijana KRIŠOVA (!) & Dragana KERKEZ: *Stručnjak ili stručnjakinja – pitanje je sad?* (387-404); Aurelia HANGANU: *Linguistic interferences: Motivation and consequences in case of Republic Moldova* (405-409) i Inga DRUȚĂ: *Linguistic situation in Republic of Moldova: Linguistic planning and standardization* (411-416).

Sasvim je jasno zašto je rad Pera Jakobsena dobio drugo mjesto u zborniku: ideološki i koncepcijski njegov je rad takav da bi ga mogli potpisati gotovo bez izmjene i potpisnici *Slova o srpskom jeziku*. Neupućeni bi se čitalac mogao zapitati otkud takve stavove može zastupati jedan redovni profesor univerziteta u Danskoj. No kad dodamo podatak da je riječ o dopisnome članu Srpske akademije nauka i umjetnosti, postaje jasno i zašto ga je CANU pozvala na skup i đe su korijeni, razlozi i uzroci ideološkoga ekstremizma ovoga jezikoslovca. Jedino što može biti nejasno jeste to da ga, uprkos stavovima koje je na tome skupu zastupao, rukovodstvo CANU još uvijek nije izabralo i za svojega dopisnog člana. Iako Jakobsen u naslovu nagovještava srpskohrvatske jezičke konstante, u radu pokazuje kako je na cijelome štokavskom terenu jedino srpski jezik konstanta: srpski i srpskohrvatski jezik Jakobsen apsolutno poistovjećuje. Budući da je riječ o autoru iz Danske, ne možemo mu zamjeriti na pomanjkanju pismenosti u okviru „srpskohrvatskoga jezika“ na koji naslovom upućuje, pa stoga nećemo komentarisati primjere poput „s obzirom da“ ili „suprostavljanje“, „Zetsko-Lovčenski govor“ i sl. koji se u njegovu radu nalaze. No ne možemo zaobići njegove neodržive stavove koji su izvan pravopisne problematike.

Govoreći o jezicima novonastalih država iz bivše SFRJ, Jakobsen jedino ne dovodi u pitanje posebnost i kontinuitet srpskoga jezika. S druge strane, kaže: „bilo je jasno, sudeći po brojnim novoobjavljenim priručnicima hrvatskog i bosanskog jezika, da je gramatički sistem (srpskohrvatskoga jezika – A. Č.) ostao nepromenjen. To sasvim dobro ilustruje primer izdavanja *Pregleda gramatike hrvatskosrpskoga jezika* (1966) Stjepka Težaka i Stjepana Babića kome je 1973. godine promenjen naslov u *Pregled gramatike hrvatskoga književnoga jezika*, a 1992. u *Gramatiku hrvatskoga jezika* (...) ali je sadržaj u suštini ostao identičan“ (25-26).¹⁴ Autor zaobilazi činjenicu da se postupak Stjepka Težaka i Stjepana Babića ni u čemu ne razlikuje od onoga što su činili srpski jezikoslovci poslije nestanka

¹⁴ Iz tehničkih razloga u zagradama je, kako ovđe tako i u daljem tekstu, naznačen broj stranice s koje je preuzet navod, a naslovi radova navedeni su naprijed.

države u kojoj je „srpskohrvatski jezik“ funkcionisao kao službeni, čime indirektno proglašava falsifikatom hrvatski postupak koji je karakterističan i za ostale zemlje bivše SFRJ. Da je tako, svjedoči tvrdnja koju Jakobsen izriče neposredno prije ovoga citata: „Tvrdnja da jedna država ima pravo na svoj jezik je podstakla političku i lingvističku elitu u novonastalim zemljama da forsiraju normativna razilaženja“ (25). No, obratimo pažnju na autorove stavove o crnogorskome jeziku, koji on redovno obilježava polunavodnicima (!). Već samo pozivanje na stavove Branislava Brborića, Ivana Klajna, Mitra Pešikana i inih o crnogorskome jeziku, jasno kazuje kakav je aprioran stav Jakobsen o njemu zauzeo. U želji da dokaže kako je u Crnoj Gori srpski jezik i sinhrona i dijahrona konstanta, Jakobsen izjavljuje: „Znači da ako tražimo identitet jednog jezika u dijahronijskoj perspektivi, ne treba insistirati na rečniku niti na gramatičkim vrstama, jer su to veoma labilne kategorije. Ili još kao primer: kada je danski pisac Hans Kristijan Andersen počeo da objavljuje svoje bajke otprilike u vreme kad je Njegoš napisao *Gorski vijenac*, postojao je broj kao gramatička kategorija kod glagola u danskom jeziku. Ta kategorija kod glagola više ne postoji, ali svejedno je Andersenov jezik još uvek danski. Svako će u svome jeziku moći da nađe slične primere“ (28). No, u toj želji Jakobsen je upravo pokazao da je Njegošev jezik, analogno Andersenovom primjeru, i dalje crnogorski jezik a ne nikakav „srpskohrvatski“, koji je mlađi od Njegoša. Jedino što se u njihovim slučajevima razlikuje jeste činjenica da je crnogorski jezik zadržao do danas mnogo više osobenosti Njegoševa jezika nego što je danski Andersenova.

Preko strukture sloga Jakobsen nastoji pokazati konstante srpskohrvatskoga / srpskoga jezika, odnosno nepostojanje crnogorskog, pa kaže: „U srpskohrvatskom jeziku nije dozvoljena nijedna reč, nova ili strana, koja počinje sa elementima *pk-* ili *fp-* zato što su takve kombinacije suglasnika u suprotnosti sa pravilima strukture sloga srpskohrvatskoga jezika. Drugi jezici imaju druga pravila. Dok su inicijalne kombinacije u slogu kao što su, na primer, *tk-*, *bd-*, ili *sr-* sasvim normalne u srpskohrvatskom, u danskom jeziku, na primer, nisu međutim dozvoljene“ (29). Nije potrebno nikakva jezikoslovna naobrazba da bi se uvidele namjere ovakve konstatacije koja počiva na krhkoj metodologiji. Neobično je što Jakobsen za utvrđivanje konstanti o kojima je riječ pravi poređenja između „srpskohrvatskoga“ i danskoga jezika, pa čak i ako su to jedini jezici koje poznaje. Nepostojanje grupa *pk-* i *fp-* u inicijalnom položaju u riječi na štokavskom jezičkom terenu ne znači apsolutno ništa kad se

govori o „jedinstvenosti“ toga područja. Lako bi se mogli prebrojati slovenski jezici u kojima su te grupe u rečenom položaju ostvarene. Da li bi to tada značilo da je npr. i ruski jezik samo dio tzv. srpskohrvatskoga (čije konstante Jakobsen utvrđuje)?! Ili je možda i poljski jezik samo sastojak ili varijanta „policentričnog srpskohrvatskoga jezika“ pošto se ni u njemu u inicijalnome položaju ne javlja grupa *pk*-?! Osim toga, grupe *tk*- i *bd*-, za koje Jakobsen kaže da su u „srpskohrvatskom“ *normalne* (premda ne objašnjava značenje normalnih pojava u jeziku) a u danskom nedozvoljene – nijesu baš uobičajene ni u „srpskohrvatskom“, pa bi se osim zamjenice *tko*, imenice *tkivo* i glagola *tkati* (te njihovih izvedenica) teško moglo naći još primjera, pored sve navedene normalnosti, kao što se, osim glagola *bd(j)eti* i njegovih izvedenica, teško može naći još neki primjer s grupom *bd*- u inicijalnome položaju.

I još jednom je Jakobsen, u namjeri da negira crnogorski jezik, pružio argumentaciju kojom negira sopstvene stavove. On kaže: „Jezik je isti dokle god struktura jezika ostaje ista“ (28). A zatim podvrgava kritici montenegriste koji izdvajaju glasove *ś*, *ž* i *z*. „Ali zato su tri fonema koja razlikuju ‘crnogorski jezik’ od srpskog itekako zanimljiva. Radi se (...) o palatalizovanom *ś*, *ž* i o *dz*“ (30). Njihovu zanimljivost Jakobsen vidi u tome što su „prisutni u velikom delu istočnohercegovačkih govora kojima pripada i polovina govornog područja Crne Gore. A pored toga jasno je da *ś* i *ž* nisu funkcionalne jedinice, nego kombinatorске varijante fonema *s* odnosno *z* jer se pojavljuju samo u vezi sa fonemima /j/, /lj/ i /nj/“ (30). Citat je očigledan primjer Jakobsenova apsolutnog nepoznavanja jezika na prostoru o kojemu piše, pa je začuđujuća njegova namjera da arbitrira u jezičkim i jezikoslovnim sporovima na toj teritoriji. A kad bi Jakobsen bio u to upućen, znao bi da u jezikoslovlju nema spora u tome da se *ś* i *ž* javljaju na cijelome crnogorskom jezičkom prostoru, a ne samo u tzv. istočnohercegovačkom „govoru“ za koji veli da pokriva i polovinu crnogorskoga područja. Takođe, kad bi Jakobsen o jeziku u Crnoj Gori nešto znao, ne bi mogao ustvrditi da se glasovi *ś* i *ž* javljaju samo kao „kombinatorске“ varijante fonema *s/z* sa *j/lj/nj*. Jer je jezikoslovlju odavno poznato da su ovi glasovi vrlo česti u hipokoristicima (mimo pomenutoga odnosa), npr.: *Daško*, *Pušo*, *Miša*, *Šata*, *Žaga*, *Žagora*, a nerijetko se javljaju i izvan te kategorije. Osim toga, arbitar se morao zapitati đe je žarište pojave o kojoj govori, a lako se mogao obavijestiti da je to upravo Crna Gora. No i da nije tako, činjenica da se pomenuti fonemi javljaju u tzv. istočnohercegovačkom dijalektu (izvan crnogorskih državnih granica)

ne daje Jakobsenu pravo da ustvrdi kako ti glasovi nijesu crnogorski i pored toga što se javljaju na cijelom crnogorskom jezičkom prostoru. To što se oni javljaju izvan Crne Gore ne znači da ne mogu biti dio standardnoga crnogorskog fonološkog sistema; idući tom logikom, trebalo bi npr. izbaciti pet vokala iz srpske *Gramatike* budući da oni nijesu samo svojstvo srpskoga jezika jer ih ima „čak“ i izvan slovenskoga svijeta. Jakobsenova tvrdnja (navedena na početku ovoga pasusa) da je jezik isti dokle god je struktura jezika ista, odlična je potvrda da crnogorski jezik nije isto što i „srpskohrvatski“ ili srpski jer od njih ima dva fonema više (*ś* i *ž*). Nadamo se da će Per Jakobsen članstvo u SANU podrediti nauci i korigovati svoje neodržive stavove.

Na tekst Pera Jakobsena nastavlja se rad Snježane Kordić. Iako su njeni stavovi o srpskohrvatskome kao jedinoj jezičkoj realnosti na teritoriji BiH, Crne Gore, Hrvatske i Srbije poznati, treba ukazati na nekoliko detalja i stavova iz rada objavljenog u zborniku, kako bi se istakle namjere organizatora (CANU) i urednika (Branislava Ostojića) koje su htjeli postići njezinim učešćem na skupu. Već je rečeno da je u uvodnoj riječi akademik Ostojić saopštio da su se tu okupili „najznačajniji i najuticajniji predstavnici slavistike, standardologije i jezičke politike iz Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Austrije, Njemačke, Danske, Norveške, Švedske, Rusije i svi Crnogorci lingvisti...“ (6). Budući da se ni Josip Silić ni Ivo Pranjković nijesu odazvali pozivu, prisustvo Snježane Kordić bilo je višestruko potrebno, prije svega da se stvori privid o potpunom saglasju jezikoslovaca iz bivše SFRJ, pa samim tim i hrvatskih. Međutim, koliko je poznato autoru ovoga teksta, u Hrvatskoj nema jezikoslovca koji dijeli stavove Snježane Kordić, kao što je teško naći nekog poznatijega hrvatskog jezikoslovca s kojim Snježana Kordić nije polemisala. Zato (p)ostaje jasno zašto se J. Silić i I. Pranjković ne odazvaše pozivu te zašto nijesu pozvani hrvatski jezikoslovci koji su poznati organizatoru, poput npr. Stjepana Babića, Radoslava Katičića, Lade Badurine, Stjepana Damjanovića i inih, kao i zašto nije pozvan npr. filolog Milorad Nikčević, Crnogorac koji živi i radi u Hrvatskoj. No vratimo se radu Snježane Kordić. Autorka nastoji dokazati tezu o tzv. srpskohrvatskome kao policentričnom jeziku, koji objašnjava kao „jezik s više nacionalnih centara, koji izgrađuju različite standardne varijante...“ (38), pa već od samoga naslova (*Crnogorska standardna varijanta Policentričnog standardnog jezika*) provlači svojevrstan falsifikat govoreći o *crnogorskoj varijanti* u okviru nekad zajedničkoga službenoga jezika iako je poznato da Crnogorci nijesu nikad u bivšoj SFRJ (dok je

trajao „policentrični srpskohrvatski“) stekli pravo na sopstvenu varijantu. Čak se Društvo za srpskohrvatski jezik i književnost Crne Gore (na godišnjoj skupštini održanoj u Budvi 1971. godine), usprotivilo „stvaranju“ novih „pored dve postojeće varijante srpskohrvatskog jezika, istočne i zapadne“ i donijelo nedvosmislen zaključak o nepostojanju crnogorske jezičke varijante: „dosad nisu dati ozbiljni naučni argumenti o postojanju crnogorske varijante, a još manje o postojanju crnogorskog jezika“. ¹⁵ Tek je kasnije jeziku u Crnoj Gori „priznat“ status podvarijante ili subvarijante u okviru srpske (istočne) varijante „srpskohrvatskoga jezika“, odnosno status tzv. crnogorskoga književnojezičkog izraza. ¹⁶ Upravo zbog takvoga diskriminatornog tretmana oglašavala se uprava *Udruženja književnika Crne Gore*. ¹⁷ A Snježana Kordić bila je dužna upoznati se s tim činjenicama kad je odabrala da piše o jeziku u Crnoj Gori. Umjesto analize činjeničnoga stanja u crnogorskim jezičkim prilikama, Snježana Kordić u cijelom radu polemizira s brojnim južnoslovenskim filozofima, ne imenujući pri tome nijednoga od njih; no s druge strane, imenuje brojne strane slaviste (svoje istomišljenike, ali ne i one strane slaviste koji zastupaju njoj suprotne stavove) ostavljajući utisak apsolutne upućenosti u jezikoslovnu literaturu. Interesantno je napomenuti da autorka citira samo strane slaviste, a filologe s bivšega jugoslovenskoga terena koji, prirodno, moraju biti bolje upućeni u sopstvenu jezičku situaciju prećutkuje (izuzetak čini Milan Šipka kao jedini jezikoslovac s prostora o kojemu je riječ, koji je ušao u spisak literature ove autorke). Upoređujući „policentrični srpskohrvatski jezik“ s francuskim u Francuskoj, Belgiji, Kanadi i Africi, odnosno s engleskim u Britaniji, SAD-u, Kanadi i Australiji i sl., autorka svjesno miješa standardni jezik s dijalektima (teško je povjerovati da joj razlike nijesu poznate) kako bi pokazala, između ostaloga, da su jezičke razlike među „varijantama“ tzv. srpskohrvatskoga jezika čak manje „i od razlika između jezika bijelaca i jezika crnaca u velikim gradovima na sjeveru Amerike“ (39). Ovakvoj metodologiji komentar i nije potreban. Pored toga, dokazujući rečenu policentričnost, S. Kordić otkriva da su „i mnogi neevropski jezici također takvoga tipa, npr. engleski, njemački, francuski, španjolski, portugalski, malajski, arapski itd.“ (38), pa njen rad u tom dijelu zaista predstavlja novinu jer, koliko je autoru ovih redaka poznato, prvi put *engleski, njemački, španski, francuski...* određuje kao *neevropske jezike*.

¹⁵ Citirano prema: *Saopštenje Uprave Udruženja književnika Crne Gore o jeziku*, Kritika, br. 17, Društvo književnika Hrvatske, Zagreb, ožujak/travanj 1971, str. 378.

¹⁶ Čirgić, Adnan. – *Crnogorski književnojezički izraz kao antipod crnogorskome jeziku*, Matica, br. 31, Matica crnogorska, Cetinje – Podgorica, 2007, str. 145-160.

¹⁷ Vidi fusnotu 13.

Pribjegavajući demagogiji u nedostatku naučnih argumenata, Snježana Kordić nastoji pokazati kako standardizacija posebnih nacionalnih jezika u državama nastalim iz bivše SFRJ može čak onemogućiti i komunikaciju među njima, pa kaže: „Radi se o jednom standardnom jeziku kojim govori nekoliko nacija u nekoliko država. Ta činjenica je prednost a ne mana za govornike pojedine varijante jer se mogu na svom materinskom jeziku sporazumijevati i s pripadnicima drugih nacija u drugim državama“ (40), kao da se inače ne mogu na svome maternjem jeziku sporazumijevati, tj. kao da će status posebnoga standardnoga jezika (na štokavskoj osnovi) odjednom prekinuti komunikaciju među njima. Zaista neprimjerena argumentacija za jezikoslovce koje je urednik zbornika i organizator skupa (u ime CANU) najavio kao najznačajnije i najuticajnije predstavnike slavistike (6).

U pokušaju da dokaže kako jezičko i nacionalno pitanje ne treba dovoditi u vezu, Snježana Kordić zastupnike ideje o jeziku kao jednome od najvažnijih činilaca nacionalnog identiteta povezuje s hitlerovskim stavovima: „Za razliku od bivših socijalističkih zemalja, na zapadu je već barem pola stoljeća, najkasnije nakon rušenja Hitlera s vlasti, u potpunosti odbačeno poistovjećivanje nacije i jezika. Naime, i Hitler je zastupao stav neophodnosti podudaranja nacije, države i jezika“ (41). Suvišno je ukazivati na neprimjerenost datoga poređenja, ali nije suvišno napomenuti klasičan primjer jezičkoga šovinizma koji se srijeće u tekstu ove autorke kad, i pored stava o policentričnosti „srpskohrvatskoga“ (a ne srpskoga) jezika, kaže: „Ovdje usputno možemo napomenuti da je dakle potpuno neosnovano kad pojedini srpski filolozi koji govore o varijantama *svog jezika* (istakao A. Č.) isključuju Hrvate u Hrvatskoj i BiH i isključuju bosanske Muslimane zato što se radi o drugim nacijama i državama. Naime, baš je tipično za policentrični jezik da njegovim varijantama govore različite nacije u različitim državama“ (39). Ovakav stav dovoljno jasno pokazuje namjere i ciljeve Snježane Kordić, pa se na njenom radu više nije potrebno zadržavati.

Kad je jasno čime se i kako bavi Snježana Kordić, nije se potrebno posebno zadržavati ni na tekstu Boža Ćorića, koji je uslijedio iza njenoga jer se ovaj autor bez ikakve ograde poziva na stavove Snježane Kordić kao relevantne. Iako se Ćorić unio u navode zaključaka Snježane Kordić i u polemiku s hrvatskim jezikoslovcem Ivom Pranjkovićem i Norvežaninom Svenom Meneslandom te s drugim „balkanskim etnocentričnim filolozima“

(53) koje uglavnom ne imenuje [npr. „neki lingvisti“ (50), „jedan kolega iz Zagreba“ (52), „jedan poznati lingvista“ (50) i sl.], vjerujemo da to nije razlog što mu se pomiješase brojni ekavizmi i ijekavizmi (nerijetko i u istoj rečenici), npr.: *poslednjih, svjetlo, svedoči, drugdje, ocjena, usmjerili, gde* i sl., već su tu vjerovatno u pitanju lektorske i korektorske omaške.

Tekst Branka Tošovića u direktnoj je vezi s temom skupa, a njegova je uvodna konstatacija sasvim prihvatljiva: „U raspravama vezanim za aktuelnu jezičku situaciju u Crnoj Gori uglavnom se diskusije vode oko jezika, a manje o samome jeziku, tačnije više se raspravlja u okviru politike ili sa političkih pozicija, što nauku i naučne argumente potiskuje u zadnji plan“ (59). Samo je šteta što autor prilikom predaje rada za štampu nije dodao da o tome lijepo svjedoči i skup u CANU na kojem je on učestvovao (iako je njegovo izlaganje odudaralo od politikantstva koje je ovim skupom vladalo). No ta je konstatacija ujedno i najprimjereniji dio Tošovićeva rada. Neobično je (poslužimo se ovim eufemizmom) što Branko Tošović srpsko-crnogorske jezičke razlike izučava na osnovu televizijskoga Dnevnika RTCG i RTS i pored toga što se zna da je 7. maja 2007. godine (60), kad je snimio Dnevnik RTCG čiji je jezik analizirao, u Crnoj Gori bio u službenoj upotrebi *srpski jezik*. Osim toga, ni do danas nije usvojen službeni pravopis crnogorskoga jezika, pa su mediji zadržali staru jezičku praksu. Sve je to moralo biti poznato Branku Tošoviću kad je odlučio baviti se tim problemom. Osim toga, postoji izuzetno bogata dijalektološka građa i literatura o crnogorskim govorima na osnovu koje je ovaj autor mogao pristupiti komparativnoj analizi. No on ništa od toga nije učinio, pa nije ni čudo što je zaključio da „glasovi *ś, ź i ʒ*, koji po mišljenju Vojislava Nikčevića, obezbjeđuju crnogorskom jeziku najizrazitiju strukturalnu i tipološku specifičnost u odnosu na srpski jezik, nisu prisutni u analiziranoj udarnoj emisiji Televizije Crne Gore. Ako oni prave osnovnu razliku između srpskog i crnogorskog jezika, kako tvrde pristalice samostalnog crnogorskog jezika, onda bi logično bilo da prave i osnovnu fonetsko-fonološku razliku između srpskog i crnogorskog dnevnika. Međutim, naš materijal i naša analiza to ne potvrđuju.“ (69) ili još: „*ś, ź i ʒ* – ne pravi razliku između crnogorskog i srpskog tv dnevnika, jer ih u ovoj emisiji nismo zapazili, kao što dvije emisije ne diferencira ni jotovanje tipa *đevojka, ćerati*. To znači da fonetska struktura ovog crnogorskog tv dnevnika ne potvrđuje neophodnost mijenjanja fonološke strukture jezika u Crnoj Gori i uvođenja čak triju novih fonema (*ś, ź i ʒ*, kako to predlaže Vojislav Nikčević), čime bi se svjesno i sa dalekosežnim

posljedicama napravila značajna razlika ne samo u odnosu na jezik Srba, nego i na jezik Hrvata i Bošnjaka, pa bi jezik nekoliko stotina hiljada Crnogoraca imao tri foneme više od jezika desetak miliona govornika srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika. Ako se kao kriterij značajan za uvođenje radikalnih jezičkih novina uzima racionalnost (koja na prostoru Balkana nije baš na cijeni), onda se mora voditi računa da takva fonološka izmjena povlači za sobom izmjenu na drugim planovima (recimo, na grafijskom, pa bi bilo neophodno za relativno malen broj korisnika stvoriti posebnu tastaturu sa tri nova znaka) i značajan prekid u tradiciji“ (70-71). Bez namjere da komentarišemo cio rad Branka Tošovića, zadržaćemo se samo na navedenim zaključcima čiji su ciljevi suviše demagoški. Budući da se crnogorski mediji i dalje pridržavaju *Pravopisa srpskohrvatskoga jezika* i raznih izdanja *Pravopisa srpskoga jezika*, razlike između srpskoga i crnogorskoga TV dnevnika mogu se ticati samo zamjene jata i još koje osobine koju je srpska ijekavska jezička norma obuhvatila. I ništa više. Stoga traženje osobina crnogorskoga jezika u okviru takvoga dnevnika ne može biti predmet *naučne* analize (o *političkim* sad ne govorimo). Kad se kaže da jezička analiza takvoga TV dnevnika ne potvrđuje utemeljenost zahtjeva Vojislava Nikčevića i pristalica crnogorskoga jezika za uvođenje novih fonema, moglo bi se zaključiti da su ti zahtjevi bili inicirani jezikom TV dnevnika, što ne odgovara istini. Nijesu ni Vojislav Nikčević ni drugi montenegristi insistirali na proširenju standardne crnogorske azbuke i abecede zbog jezika *Dnevnika RTCG*, već zbog toga što oni postoje u crnogorskome jeziku (koji svojih potvrda u tome dnevniku još uvijek nema). I upravo se o tome Branko Tošović mogao obavijestiti preko bogate crnogorske dijalektološke literature. Suviše je tendenciozno Tošovićovo prebrojavanje Crnogoraca u navedenom zaključku u odnosu na govornike ostala tri štokavska standardna jezika jer jedan jezik postoji nezavisno od broja govornika. Neka postoje samo dva govornika koja međusobno mogu komunicirati, jezik je i tada *jezik* jer obavlja svoju osnovnu funkciju! A koliko ima govornika – to nije stvar lingvistike, ponajmanje normativistike i standardologije. Iako argumentacija koja se u rečenom zaključku nudi ne zaslužuje ozbiljniji osvrt, na nju se potrebno osvrnuti u aktuelnom trenutku oficijelne kodifikacije crnogorskoga jezika, pogotovo zbog toga što se sličnom argumentacijom služe čak i neki članovi Savjeta za standardizaciju crnogorskoga jezika. Kad je riječ o prekidu u tradiciji, ona je prekinuta davno, nametanjem tzv. srpskohrvatskoga jezika, a može se uspostaviti jedino kodifikacijom crnogorskoga jezika, odnosno svih

opštih i markantnih osobina toga jezika koje su srpskohrvatskom jezičkom normom bile potisnute kao dijalektizmi, provincijalizmi ili arhaizmi. Osim svega navedenog, neprimjereno je tvrditi da će uvođenje posebnih grafema zahtijevati posebne tastature „za relativno malen broj korisnika“ ako se zna da su grafemi *š* i *ž* svakako prisutni među kompjuterskim simbolima, što je Branku Tošoviću poznato jer ih i sâm u radu o kojemu je riječ koristi. Ipak, na kraju bilo bi nepravедno ne istaći da je Branko Tošović jedan od rijetkih srpskih jezikoslovaca, naročito među onima koji svoje radove objavljuju u izdanjima CANU, koji sintagmu *crnogorski jezik* ne označava navodnicima i koji Crnogorce narodnosno ne poistovjećuje sa Srbima, što je evidentno i u ovom tekstu. Posebno treba istaći sljedeću njegovu konstataciju: „Ako bi navedene foneme bile frekventne, bilo bi nekih razloga za njihovo uvođenje“ (71). Stoga se nadamo da će ovaj naš kritički osvrt podstaknuti znatiželju Branka Tošovića da utvrdi frekventnost fonema o kojima je riječ. A tada, vjerujemo, bićemo u prilici da pročitamo njegov tekst o neophodnosti njihove kodifikacije.

U zborniku o kojemu je zbor našao se i tekst akademika Branislava Ostojića, dugogodišnjega šefa Odsjeka za srpskohrvatski/srpski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Nikšiću i šefa Instituta za jezik CANU. Iako je uobičajena praksa (a nerijetko i pravilo) da se u zbornicima s naučnih skupova ne objavljuju već objavljuvani radovi, izgleda da je Uredništvo ovoga zbornika (ili pak politika same CANU) bilo fleksibilno, pa je dozvolilo da se objave i radovi koji su objavljeni već nekoliko puta prije toga. Ili je možda Branislav Ostojić, kao urednik zbornika, smatrao da je njegov rad toliko značajan da ga treba objaviti uprkos činjenici da je u raznim varijantama, pod različnim imenima i u različitim publikacijama objavljuvan u posljednjih nekoliko godina. Budući da smo o Ostojićevoj koncepciji tzv. crnogorskoga književnojezičkog izraza kao podvarijante srpskoga jezika i njegovoj namjeri da kodifikuju ekavizme u Crnoj Gori kao prepoznatljivo ijekavskoj zemlji već nekoliko puta opširno pisali, ovom prilikom se na tome nećemo duže zadržavati.¹⁸ Ističemo samo da autorova upotreba oblika tipa *rešenje*, *rečca*, *poslednji*, *sledeći* ili čak sintagmi *poslednje vrijeme* u inače (i)jekavskom tekstu nije nikako odraz njegove nepismenosti (takvu primisao moraju odmah otkloniti značajne

¹⁸ Čirgić, Adnan. – *Crnogorski književnojezički izraz kao antipod crnogorskome jeziku*, Matica, br. 31, Matica crnogorska, Cetinje – Podgorica, 2007, str. 145-160; i: Čirgić, Adnan. – *Crnogorska ijekavica u dijahroniji i sinhroniji*, Matica, br. 34/35, Matica crnogorska, Cetinje - Podgorica, 2008, str. 13-60.

naučne funkcije koje je on obavljao i koje obavlja), već njegov svjesni odabir budući da je posljednju deceniju i po proveo u sprovođenju nastojanja da se ti ekavizmi kodifikuju kao tipično crnogorski. I koliko god sva naučna saznanja o jeziku u Crnoj Gori bila protivna takvome nastojanju, mora se priznati da je on u tome donekle uspio; makar njegove kolege s Odsjeka takve oblike gotovo dosljedno upotrebljavaju. Vjerovatno ključ takvoga uspjeha leži u činjenici da je Branislav Ostojić (pored toga što je kao šef Odsjeka mogao da utiče na svoje saradnike) multiplicirao svoje radove o „crnogorskim ekavizmima“ u različitim varijantama i na raznim mjestima. Tako je i ovaj rad iz rečenoga zbornika gotovo identičan s poglavljem *Strukturno-genetski identitet crnogorske standardne ijekavice* u Ostojićevoj knjizi *Istorija crnogorskog književnojezičkog izraza* (CID, Podgorica, 2006, str. 336-343); on predstavlja sažetu verziju rada *Sporni /i/jekavizmi i njihova kolebanja u normi srpskog standardnog jezika* (Riječ, časopis za nauku o jeziku i književnosti, Institut za jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Nikšiću, I/1, Nikšić, 1995, str. 7-29), takođe sažetu verziju tekstova *Sporni (i)jekavizmi i njihova kolebanja u normi* i *O „ekavizmima“ (i)jekavskog izgovora* koji su objavljeni kao predgovor u *Rečniku (i)jekavizama srpskog jezika*¹⁹ u koautorstvu s Dragomirom Vujičićem (CID, Podgorica, 2000, str. 7-46); jednu od varijanata teksta o kojemu je riječ predstavlja i rad pod imenom *Konkurencija jatovskih izgovornih likova u srpskom književnom jeziku ijekavskog izgovora* (Zbornik radova *Peti lingvistički skup „Boškovićevo dani“*, CANU, Podgorica, 2003, str. 29-36) itd.

Zadržimo se samo na nekim tezama i postavkama Branislava Ostojića. Autor na početku ističe: „U posljednje vrijeme rigorozno forsiranje grupa *rije* i *rje* (*prijevod*, *grjehota*, *rjeđi*) na štetu crnogorskog *e* (sic!) (*prevod*, *grehota*, *ređi*) i agresivna nastojanja koja se skrivaju pod parolom – za spas ijekavice – forsiraju u Crnoj Gori hrvatski i bosanskohercegovački tip ijekavice u cilju razgraničenja od srbizama“ (73). Da je ova Ostojićeva konstatacija o „crnogorskom *e*“ netačna, najbolji je svjedok *Rječnik* Vuka Karadžića, pa joj ne treba više poklanjati pažnje. Ali autor, da bi opravdao svoju tezu o autohtonoj crnogorskoj ekavici, poziva se na bogatu građu koju je koristio: „Za opis ekavskog refleksa jata u crnogorskom književnojezičkom izrazu ekscerpirali smo primjere iz svih današnjih crnogorskih govora i znatnog

¹⁹ O tome je (dva puta) afirmativno pisala Rajka Glušica: Bigović-Glušica, Rajka. – *Neopohodna revizija ijekavske norme*, Riječ, VI/1-2, Institut za jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Nikšiću, Nikšić, 2000, str. 135-136.

broja publikacija iz različitih funkcionalnih stilova. Korpus od preko 30 publikacija crnogorske pisane riječi je zaista reprezentativan nosilac idioma i na osnovu njega predstaviću današnji ekavski jezički standard ijekavskog izgovora u Crnoj Gori“ (73). Međutim, neprimjereno naučnome tekstu, čitalac nigđe ne može pronaći popis publikacija koje je autor analizirao niti se može obavijestiti odakle je on crpio građu iz „današnjih crnogorskih govora“. Odgovor nije teško naslutiti, a sudeći prema rezultatima do kojih je došao – mora da je Branislav Ostojić izvršio analizu jezika sopstvenih tekstova. Osvrnimo se na još neke njegove zaključke: „Crnogorska ijekavica za razliku od ijekavice u ostalim područjima štokavskog sistema u stalnom je razvoju, izgradnji i *procesu usavršavanja* (istakao A. Č.), pa se danas na nju teže mogu primijeniti Vukova pravila“ (74). Dakle, planska i sistematska ekavizacija crnogorskoga jezika, kojoj je Ostojić poklonio dobar dio života i rada, predstavlja – u njegovoj interpretaciji – proces usavršavanja crnogorske ijekavice. A savršenstvo će vjerovatno dostići kad prijeđe u ekavicu! Treba opet samo konsultovati dijalektološku literaturu o crnogorskim govorima, pa će se lako doći do zaključka da su današnji ekavski oblici koje bi Branislav Ostojić želio da kodifikuje kao autohtone „crnogorizme“ u tzv. crnogorskoj subvarijanti srpskoga jezika nastali tek poslije izguba crnogorske državnosti, kad je prosvjetna i jezička politika, kako je na početku ovoga priloga rečeno, bila prepuštena beogradskim i novosadskim centrima. Da crnogorska pisana riječ nije mogla navesti Branislava Ostojića da kodifikuje ekavizme za koje se zalaže, najbolje pokazuje jezička analiza crnogorske proze koju je izvršila Ana Janjušević u radu objavljenom u ovome zborniku (161-183).

Ne zadržavajući se na pojedinostima u Ostojićevom tekstu, navedimo još samo neke važnije njegove zaključke. Da bi opravdao svoju namjeru kodifikacije ekavizama, autor se poziva na tobožnju progresivnost takvoga procesa jer su, u njegovoj interpretaciji, oni nastali glasovnim putem *rje > re* u svim pozicijama u riječi.²⁰ To isto kaže i za grupe *slje, zlje > sle, zle*. Međutim, ako se zna da su produkti dosljedno izvršenoga (u Crnoj Gori) jekavskoga jotovanja suglasnika *t, d, s, z, c* progresivna

²⁰ Autor se u slučajevima ekavizama koje ne može da objasni tobožnjim autohtonim glasovnim razvojem ili analogijom poziva čak na „slučajnu redukciju glasa j“ (!) (81), kao u primjeru prvenac. Treba samo uporediti ovaj njegov „crnogorizam“ s nazivom Prvijenac ispisanim na ambalaži reprezentativne crnogorske rakije, pa će biti jasno da je u pitanju jedan od brojnih falsifikata kojima Branislav Ostojić stvara privid naučne utemeljenosti svojih stavova.

pojava u jeziku, postaju sasvim prozirne namjere ovoga autora jer se, nasuprot toj progresivnosti, on protivi njihovoj kodifikaciji. Stoga nije potrebno komentarisati Ostojićev zaključak: „Analogija je toliko djelovala da su sistemski (ijekavski) likovi poklekli pred analoškim (ekavskim), tako da bi danas bilo u crnogorskom književnojezičkom izrazu pravo rešenje normativno sankcionisati samo ove druge“ (82).

Koliki je uticaj imala Ostojićeva multiplikacija radova o tzv. crnogorskome književnojezičkom izrazu, lijepo se vidi iz rada Svena Gustavsona koji se bavi udžbenicima maternjega jezika i čitanki u BiH s osvrtom na crnogorsku situaciju. Autor, po sopstvenome priznanju, o jezičkoj situaciji u Crnoj Gori „ne zna(m) posebno mnogo“ (87), a na osnovu onoga što zna, reklo bi se da se informisao iz radova Branislava Ostojića. To se najbolje vidi po pogrešnoj slici koju ima o crnogorskim jezičkim prilikama, kad kaže da u Crnoj Gori postoje „tri standardnojezička projekta: 1) *srpski ijekavski* ili *srpsko-vukovski*, koji je vjerovatno produžetak one jezičke politike koja je vođena u Crnoj Gori za vrijeme Jugoslavije. (...) Za vrijeme Jugoslavije bilo je takođe nešto što se zove 2) *crnogorski standardnojezički* ili *književnojezički izraz*. Koliko se on razlikovao od ijekavskog srpskog ne znam drugo osim da se upotrebljava *nijesam* i, kako mi se čini, da je bio otvoreniji prema uticaju iz zapadne varijante. Taj projekat ima takođe svoje pristalice i danas. Poslije 1990. godine došao je još jedan projekat 3) *crnogorski standardnojezički projekat* koji takođe ima svoje pristalice. Taj projekat je projekat koji se najviše razlikuje od drugih standardnojezičkih projekata u bivšoj Jugoslaviji, jer on za razliku od drugih projekata uvodi tri nove foneme i odgovorajuća slova...” (87-88). Ovaj citat potvrđuje autorovu pogrešnu upućenost u jezičke prilike u Crnoj Gori jer, kao što je poznato, prva dva „projekta“ koja on navodi u stvari su isti projekt jer je tzv. crnogorski književnojezički izraz samo podvarijanta srpskog jezika. Treba napomenuti samo da je u njemu malo vukovskoga ostalo. Što se tiče trećega projekta, objašnjenje Gustavsona se, osim datiranja, može prihvatiti kao tačno. Međutim, da je autor u crnogorske jezičke prilike bio šire upućen, ne bi konstatovao: „Lično bih odabrao nastavak crnogorskog standardnojezičkog izraza pod pretpostavkom da je više otvoren (tolerantan) prema zapadnoj varijanti, te prema uticaju kako novoštokavskih tako i staroštokavskih dijalekata u Crnoj Gori i možda, takođe, uticaju iz crnogorske pisanojezičke tradicije. Ti uticaji ne bi se ticali samo jezičkog sistema koji bi se trebao graditi na istoj osnovi kao ostali jezički projekti u bivšoj Jugoslaviji, na *novoštokavskoj*

osnovi“ (88). Kako se na osnovu prethodnoga osvrta na Ostojićeve koncepcije moglo videti, crnogorski književnojezički izraz ne samo da nije otvoren za zapadne uticaje, nego decidno forsira ekavicu. A upravo je ono za što se zalaže u ovome navodu Sven Gustavson suština crnogorskog standardnojezičkog projekta (kako ga on naziva). Stoga je očigledno da je Gustavson krivo informisan, što se donekle može opravdati činjenicom da je riječ o zapadnoevopskom autoru. Uostalom, i sam se ogradio da mu crnogorske prilike nijesu najbolje poznate. No to ne može umanjiti njegove očigledne dobre namjere koje su izuzetno bliske onome za što se zalažu montenegristi. Po tome se njegov rad razlikuje od gotovo svih radova objavljenih u ovome zborniku.

Ko je bio u prilici da sluša izvanredna predavanja Radojice Jovićevića iz komparativne gramatike slovenskih jezika (a autor je ovih redova imao zadovoljstvo da im tokom studija prisustvuje), neće se moći oteti tužnome utisku poslije čitanja njegova rada u ovome zborniku. Teško je shvatiti kako je naučnik njegova renomea mogao potpisati a kamoli napisati tekst poput ovoga u kojem se metodologijom primjerenom predvukovskom vremenu dokazuje da je Njegoš pisao srpskim jezikom. Nije moglo biti nepoznato Radojici Jovićeviću koliko je mnoštvo radova o Njegošu i njegovu jeziku napisano, a sigurno mu nije nepoznata ni čuvena monografija Danila Vušovića *Prilozi proučavanju Njegoševa jezika* (JF, 3, Beograd, 1930, str. 1-103), u kojoj se navodi oko 340 „glavnijih osobina Njegoševa jezika [na osnovu kojih se] jasno vidi da je njegov jezik, uglavnom, narodni jezik i to onakav kakvim se govori u Crnoj Gori.“²¹ Ili, u istoj Vušovićevoj knjizi: „Njegoševa su dela većinom pisana narodnim jezikom, i to onim dijalektom kakvim se govori u Crnoj Gori. Najkarakterističniji su u tom pravcu, pored njegovih pesama ispevanih ‘na narodnu’, njegova dva najbolja dela *Gorski vijenac* i *Šćepan Mali*. U tim delima obično uvek nalazimo – i u fonetici i u morfologiji, i u sintaksi – osobine crnogorskih dijalekata.“²² Poslije ovih Vušovićevih zaključaka svaki je komentar teksta Radojice Jovićevića izlišan. Ostaje nejasno kako je Radojica Jovićević pristao da naučni rad i sopstveni renome podredi političkim namjerama organizatora skupa.

Da bi pokazao kontinuitet srpskoga jezika u Crnoj Gori, Milorad Dešić se bavi uporednom analizom jezika „dvojice ijekavskih pisaca,

²¹ Vušović, Danilo. – *Prilozi proučavanju Njegoševa jezika*, u knjizi *O Njegoševom jeziku*, priredio Drago Čupić, Oktoih, Podgorica, 2004, str. 166.

²² Isto, str. 25.

Mihaila Lalića i Branka Ćopića“ uz konstataciju da je Lalićev jezik „razmotren i u svjetlosti ideja o crnogorskom jeziku“ (116). Nećemo se zadržavati na pojedinostima u Dešićevom radu, pa ni na pogrešno upotrijebljenom padežu u prvoj fusnoti („redovni profesor Univerziteta u Beogradu, *u penziju*“) jer je sigurno u pitanju greška urednika i lektora a ne samoga autora. Ali se, zbog uloge koju je ovaj skup trebalo da ima u procesu oficijelne jezičke kodifikacije u Crnoj Gori, neophodno osvrnuti na Dešićeve neutemeljene teze i zaključke. Poredeći jezik pomenute dvojice pisaca (pri čemu Lalić sigurno nije uzet slučajnim izborom jer se zna da je riječ o najznačajnijem crnogorskome proznom piscu druge polovine XX vijeka), Dešić zaključuje: „Poređenjem primjera iz Nikčevićevog Pravopisa i Lalićevog romana dolazimo do zaključka da se, s obzirom na reflekske jata, jotovanje i glasove *ś, ź i ʒ*, Lalićev jezik skoro potpuno slaže sa srpskim književnim jezikom, ali se po mnogo čemu ne slaže s preporukama iz Nikčevićevog Pravopisa“ (120), „ali se u najvećem dijelu slaže sa jezikom Branka Ćopića. Jezik ove dvojice pisaca uglavnom je saglasan sa srpskim standardom (...). Pokazalo se da je riječ o istom ijekavskom varijetetu srpskog književnog jezika, tj. da su razlike u okviru srpske ijekavice u Bosni i Hercegovini i u Crnoj Gori minimalne, tolike da se ne mogu izjednačavati sa nepodudarnostima srpske, hrvatske i bošnjačke varijante lingvistički istog jezika“ (123). Ovaj citat ne navodimo radi polemike s Miloradom Dešićem, već da bismo i preko njega pokazali koliko je organizatoru, odnosno Crnogorskoj akademiji nauka i umjetnosti i njenom akademiku Branislavu Ostojiću, uopšte bilo stalo do nauke i do istine, te da time pokažemo da je jezička politika vođena iz CANU bila (i ostala) podređena zahtjevima iz Beograda i Novoga Sada. A da nije tako ne bi Uredništvo ovoga zbornika dozvolilo da se u njemu objavi pomenuti Dešićev (i ne samo njegov) rad koji falsifikuje činjenice. I Mihailo Lalić i Branko Ćopić pisali su u skladu s tadašnjom *srpskohrvatskom* jezičkom normom, jer je u vrijeme kad su oni stvarali „srpskohrvatski“ bio službeni jezik u SFRJ. Stoga je Dešićev zaključak, kojemu je cio rad podređen, o pripadnosti Lalićeva i Ćopićeva jezika srpskom jezičkom standardu zlonamjerna i netačna i u funkciji je primarnog cilja održavanja ovoga skupa. Iz istih se razloga kao zlonamjerno može okarakterisati njegovo čuđenje što „pravopisac (Vojislav P. Nikčević – prim. A. Č.) nije vodio računa o činjenici da se književnojezička norma, pa i ortografska utvrđuje na osnovu nekoliko kriterijuma, a jedan od njih je i jezik pisaca“ (120) jer Nikčević ne bi ni morao standardizovati one odlike crnogorskoga jezika što

ih Dešić smatra spornim da ih nije srpskohrvatski jezički standard zaobišao kao dijalektizme, arhaizme i provincijalizme. Upravo zbog toga ih i nema u Lalićevom jeziku te je njihovo „traženje“ u tom korpusu unaprijed samo po sebi sporno.

Odmah iza Dešićeva rada nalazi se rad pisan s istom namjerom i ciljem, iako su podaci koje autor iznosi u prilog svojim tezama ponekad potpuno suprotni. Riječ je o eseju bibliografa i dijalektologa Draga Ćupića, čiji šovinistički stavovi o jeziku nijesu ovđe prvi put izrečeni.²³ Nećemo se ni ovoga puta zadržavati na pojedinostima, kakva je npr. odluka Uredništva da se i ovaj esej, bez naučne aparature i s proizvoljnim konstatacijama objavi u zborniku formalno najviše naučne institucije u Crnoj Gori, pa još u zborniku radova s naučnoga skupa. Prokomentarisaćemo samo neke Ćupićeve konstrukcije: *četiri jednojezičke republike* – ukoliko Ćupić ovđe nije računao Kosovo (a vjerujemo da nije), onda mora da se ova konstatacija odnosi na CG, BiH, Hrvatsku i Srbiju, pa je neshvatljivo da jedan dijalektolog cijelo to područje proglasi jednojezičnim ako se zna da na njemu postoje četiri jezička sistema – štokavski, čakavski, kajkavski i torlački; *Vukov model jezičkog sistema* – ništa manje nije neobična ni ova konstrukcija jer autor ne govori o Vukovome modelu jezičkoga *standarda* već jezičkoga *sistema*, pa bi bilo lijepo da je svoju reviziju značenja ovih pojmova i objasnio; *jezik surogat* – ova se konstrukcija odnosi na istočnocrnogorske govore (130), ali je nećemo komentarisati jer nam do sada nije poznato što je to što se u bilo kojim govorima ili dijalektima može smatrati *surogatom*. Odgovor nudi sam Ćupić: „napravio bi se jezički sistem diferencijalan u odnosu na srpski književni jezik uopšte“ (130). Surogat je dakle ono što je diferencijalno u odnosu na srpski književni jezik! Ne treba komentarisati ni brojne falsifikate koje Ćupić iznosi u svom eseju, npr.: *ćirilica je isključivo pismo Crnogoraca* (129); *opšta tendencija odvajanja od svoje prošlosti i prihvatanja neke neautentične kulture* (129); *književnost u Crnoj Gori jezički se ne razlikuje od druge književnosti na srpskom jeziku (ijekavske i ekavske)* (129); *zagovornici crnogorskoga jezika ne mogu da nađu razlike između crnogorskoga i srpskoga jezika* (128) i sl. Protiv ovakvih navoda stoji crnogorska stvarnost i naučna literatura koju nećemo ni navoditi jer stavovi o kojima je riječ ne zaslužuju polemiku. Sve je jasno kad se zna da je riječ o autoru koji čak i sintagmu *crnogorski govori* smatra spornom.

²³ Drago Ćupić, *Službeni naziv jezika u novom ustavu Crne Gore*, Ustavno-pravni položaj srpskog jezika u Crnoj Gori. Zbornika radova sa naučnog skupa *Ustavni genocid nad Srbima (Srpski narod u novom Ustavu Crne Gore)*. Podgorica 16. i 17. novembar 2006, Srpsko narodno vijeće Crne Gore, IVPE, Cetinje, 2007.

Umjesto toga navešćemo samo tri Ćupićeva stava koja se ne slažu s onim što u iste svrhe iznose njegovi istomišljenici iz ovoga zbornika. Ćupić veli: „Poznato jekavsko jotovanje, kao dijalekatska karakteristika većine ijekavskih govora srpskoga jezika, ovdje se forsira i skoro se isključivo koristi“ (128). Nasuprot njemu, Dešić veli da je to osobina svih ijekavskih govora (120). Ćupić dalje veli: „Na javnom nacionalnom servisu televizije Crne Gore kao da se takmiče koji će od njih upotrijebiti više jekavski jotovanih glasova. Katkad to čine i zvanični spikeri na televiziji, zaboravljajući činjenicu da su dužni da se književno izražavaju“ (128). Činjenica da je Branko Tošović u izlaganju na istome skupu baš jezik TVCG uzimao za osnov da istakne „neutemeljenost“ zahtjeva Vojislava P. Nikčevića da kodifikuje jekavsko jotovanje jer toga jotovanja tamo nema – ne zasmeta Ćupiću da ustvrdi ono što je iznijeto u potonjem citatu. Stoga mu je najbolji protivargument upravo Tošovićev rad u cjelini (59-72). I posljednji primjer neusklađenosti argumenata protivnika kodifikacije crnogorskoga jezika jeste tvrdnja Snježane Kordić da su u okviru „srpskohrvatskoga jezika“ postojale četiri ravnopravne varijante (bosanskohercegovačka, crnogorska, hrvatska i srpska), koju negira (ovoga puta tačna) konstatacija Draga Ćupića da su postojale „dvije glavne varijante – istočna i zapadna, od kojih je istočna obuhvatala Srbiju, Crnu Goru i dijelom Bosnu i Hercegovinu, a zapadna – Hrvatsku i dijelom Bosnu i Hercegovinu“ (126). I na kraju, umjesto ocjene teksta o kojemu je riječ, citirajmo retoričko pitanje samoga autora: „Ako u Crnoj Gori žele da srpski jezik pretvore u crnogorski, zašto ne uzmu npr., engleski i njega proglase za crnogorski, u skladu sa svojim težnjama za opštu jezičku latinizaciju, tj. montenegrizaciju Crne Gore“ (129).

Uredništvo je ovoga zbornika u jednome ipak donijelo sasvim ispravnu odluku – odmah iza Draga Ćupića smjestiše rad Miodraga Jovanovića. Radi se o dijalektolozima koji su utemeljili posebnu granu dijalektologije, čija je kolijevka Crna Gora. Riječ je *kancelarijskoj dijalektologiji*. Pošto u rječnicima lingvističkih naziva ovoga pojma nema, treba reći da je to dijalektologija koja se ne bazira na ispitivanjima na terenu, već se u kancelariji na osnovu postojeće literature i domišljanja donose „argumenti“ kojima se potkrepljuju apriorno dati zaključci, naročito u političke i ideološke svrhe. Tako je npr. Drago Ćupić uprkos tome što je skupio oko 600 bibliografskih jedinica o crnogorskim govorima do 1983.

godine,²⁴ ustvrdio da ne postoji nešto što bi se moglo označiti sintagmom *crnogorski govori*. Kancelarijskoj dijalektologiji pripada i Ćupićev *Rečnik govora Zagarača* (SDZ, XLIV, Beograd, 1977) jer kontekstualnu upotrebu leksema koje tamo iznosi ne potkrepljuje primjerima iz stvarnoga zagaračkog govora već onima koje je u svojoj kancelariji domislio. Da je tako, potvrđuju pogrešni primjeri poput onoga da se u Zagaraču sadi biljka *Salvia officinalis*, koja tamo u izobilju prirodno raste.²⁵ Na takvoj je metodologiji baziran i rad Miodraga Jovanovića u ovome zborniku koji teži pokazati kako ne postoje opštecrnogorske jezičke osobine, a naročito kako ne postoje jezičke osobine koje bi se mogle okarakterisati samo kao crnogorske. Iako je opštepoznato da se dijalekatske i jezičke granice ne poklapaju s državnim i administrativnim (osim u slučajevima kad se administrativne granice poklapaju s kakvim okomitim planinskim vijencima, velikim riječnim tokovima, pustinjским predjelima i sl.), Jovanović će prostiranje nekih opštecrnogorskih jezičkih crta izvan crnogorskih granica uzimati kao dokaz da se te pojave „često nepravedno identifikuju kao crnogorizmi, odnosno kao crnogorske dijalekatske osobenosti“ (131). Tako će „naći“ dosta sličnosti između jugoistočnih crnogorskih govora s kosovsko-resavskim dijalektom, ali – kao što smo videli – između ševerozapadnih i jugoistočnih crnogorskih govora takvih sličnosti, u njegovoj intepretaciji, gotovo da nema: „Iako se u dijalektologiji obično kaže da dijalekatske podjele predstavljaju samo neku vrstu naučnih apstrakcija to se za dosta oštru granicu koja dijeli starije govore od govora hercegovačkog tipa na prostoru Crne Gore zaista ne bi moglo reći. Pridavanje velikog značaja toj granici je iz perspektive crnogorskih govora tim opravdanije što nju prati čitav snop raznih izoglosa...“ (132). No koji je to *čitav snop raznih izoglosa* – čitalac na osnovu ove kancelarijske dijalektologije ne može saznati. Pomenimo samo neka dostignuća Jovanovića kao reprezentativnog predstavnika takve dijalektologije: 1) „Jezički talasi su se tokom vjekova iz mnogih žarišta širili u raznim pravcima, sudarali se, ukrštali i stvarali spletove i snopove izoglosa na prostoru jednog ili drugog dijalekta, često i prelazeći preko njihovih granica...“ (133). Međutim, ostaje nepoznato o kojim jezičkim talasima autor govori; koja su to *mnoga žarišta* ili makar

²⁴ Drago Ćupić, *Bibliografija govora Crne Gore*. Zbornik radova sa naučnog skupa *Crnogorski govori*. Rezultati dosadašnjih ispitivanja i dalji rad na njihovom proučavanju, Titograd, 12. i 13. maj 1983, CANU, Naučni skupovi, knj. 12, Odjeljenje umjetnosti, knj. 3, Titograd, 1984, str. 104-115.

²⁵ Pulević, Vukić. – *Fitonimi pelin, pelim i kaloper u toponimiji Crne Gore*, Doclea, br. 4, DANU, Podgorica, 2003, str. 235.

neka od njih; u kojim su se to pravcima *sudarali i ukrštali* jezički talasi; kakve su *spletove i snopove izoglosa* stvorili; na prostoru kojega *jednog ili drugog dijalekta* ih stvarahu; preko kojih granica prijedose i đe se zadržase poslije tih silnih sudara. 2) Nije samo pomenuto praznoslovlje karakteristika teksta i autora o kojemu je riječ. Kad ne praznoslovi, onda falsifikuje činjenično stanje crnogorskih govora, npr.: „razlike između pojedinih govora zetsko-južnosandžačkog tipa često (su) upadljivije nego sličnosti, pa je njihovo objedinjavanje u isti dijalekatski tip dosta uslovno“ (133). Ili: „ijekavski izgovor (se) u srbijanskom Polimlju i Gorobilju još uvijek dobro drži...“ (133). Tu je „srbijansku“ ijekavicu možda Jovanović oslušnuo u svojoj kancelariji u kojoj je vršio dijalektološka ispitivanja jer ih je na terenu koji opisuje teško mogao čuti. Falsifikuje Jovanović na više mjesta, i u ovom radu i izvan njega, ali da bi na svaki način pokazao kako glasovi *ś* i *ž* ne mogu biti dio crnogorske standardnojezičke norme, on se neće libiti ni da ustvrdi da „glasovi *s*’ i *z*’ su, po mišljenju dijalektologa, po pravilu alofonskog karaktera – jedino ispitivač govora Pljevalja Drago Ćupić smatra da u pljevaljskom govoru *s*’ i *z*’ u nekim onomastičkim jedinicama mogu imati vrijednost samostalnih fonema“ (138). Ovaj Jovanovićev opširni tekst donosi obilje falsifikata i kad je u pitanju prezentirana građa i kad je u pitanju pozivanje na literaturu, pa bi se o njemu morao napisati nekoliko puta opširniji tekst da bi se pokazala neistinitost, neutemeljenost i zlonamjernost njegovih tvrdnji, a to bi nas odvelo predaleko od teme ovoga priloga. Stoga ukazujemo samo da i površan uvid u crnogorsku dijalektološku literaturu jasno pokazuje da je posljednja njegova tvrdnja netačna. Čak je i Pavle Ivić, kojemu se sigurno ne može spočitati namjera da kodifikuje crnogorski jezik, glasove *ś* i *ž* tretirao kao foneme. 3) Da se Miodrag Jovanović bavio dijalektološkim ispitivanjima na terenu, onda ne bi mogao ustvrditi „kako fiziologija ovih glasova zavisi i od individualnih artikulacionih odlika pojedinaca...“ (136) jer se to može reći i za sve ostale glasove u bilo kojem jezičkom sistemu.

Pomenimo još nekoliko rezultata ovoga dijalektologa. On veli: „U pozicijama novog jotovanja *s* redovno prelazi u *s*’ u gotovo svim crnogorskim govorima“ (139). Zatim autor navodi primjere iz dijalektološke literature o crnogorskim govorima, ali nigđe ne navodi ni koji su to „gotovo svi“ niti koji su to govori koje se izdvajaju iz stanja „gotovo svih“ crnogorskih govora. Da je kojim slučajem počeo da nabraja, uvidio bi da nema nijednoga crnogorskog govora koji ne karakteriše navedena pojava.

A zašto to Jovanović nije učinio ne treba objašnjavati, kao što ne treba objašnjavati ni zašto je jedan takav rad koji iskrivljuje naučne podatke o crnogorskim govorima mogao biti štampan u ovome zborniku. Da bi pokazao da to što se fonemi *ś* i *ž* javljaju u „gotovo svim“ crnogorskim govorima ne daje za pravo da se posmatraju kao odlika crnogorskoga jezika ili čak crnogorskih govora, Jovanović malo poslije toga utvrđuje: „Grupa *sj* (...) prelazi u *s'*, u stepenu sličnom crnogorskom, u susjednim govorima istočne Hercegovine, Konavlima, srbijanskom Polimlju, novopazarsko-sjeničkim govorima i u govoru sela Gorobilja“ (140). No ne govori Jovanović, iako mu je kao univerzitetskom profesoru *dijalektologije srpskoga jezika* (koji u okviru nje predaje, osim štokavskih govora, čak i čakavske i kajkavske) moralo biti poznato đe je žarište pojave o kojoj piše i čije prostiranje otkriva iz kancelarije. Ne govori ništa o tome da pojava o kojoj je riječ nema isti status na crnogorskoj teritoriji (đe je opšteprisutna) i na ostalim necrnogorskim teritorijama koje su tokom svoje burne istorije Crnogorci nerijetko naseljavali. A značaj tih seoba isticao je čak i Pavle Ivić. Navodeći razloge seoba od početka XV stoljeća do kolonizacije prema Vojvodini, Slavoniji, Kosovu i Metohiji u XX vijeku, Ivić ističe da „izvesni naši krajevi odigrali su u istoriji ulogu stalnog izvora seoba. (...) Najjača od svih struja bila je dinarska. Njena matična oblast su planine od gornjeg toka Vrbasa pa do Prokletija, dakle uglavnom visinski delovi Hercegovine, Crne Gore i Sandžaka. Teritorija preko koje se raspršilo ovo stanovništvo ogromna je. Ona obuhvata Crnogorsko Primorje, dalmatinsko kopno, celu Bosnu, veliki deo Hrvatske i najveći deo Slavonije i našeg naselja u Baranji, veliki deo Vojvodine, svu zapadnu Srbiju i više od polovine Šumadije.“²⁶ U okviru ove struje, koju je okarakterisao kao najjaču, izdvaja tri epicentra seoba – od kojih su dva ijekavska – oba su crnogorska, a jedan je ikavski (zapadna Hercegovina, dio zapadne Bosne i Dalmacije). Za jedno od crnogorskih žarišta seoba Ivić veli da se nalazi „u istočnoj Hercegovini, naročito u delovima koji su 1878. i 1913. godine pripali Crni Gori.“²⁷ Tu u masivima Durmitora, Sinjajevine, Maglića i drugih planina i u dolinama Pive, Tare, Lima i gornjeg toka Neretve živelo je veoma pokretljivo, snažno i ekspanzivno stočarsko stanovništvo koje se neobično brzo proširilo na

²⁶ Ivić, Pavle. – *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika. Uvod i štokavsko narečje*, Matica srpska, Novi Sad, 1956, str. 46-47.

²⁷ Ono što se ovđe ne kaže, a što je za našu problematiku posebno bitno, jeste da su ovi krajevi (ili njihov najveći dio) i ranije pripadali crnogorskoj državi, a da su i za vrijeme turske uprave bili najviše upućeni na Crnu Goru.

sve strane.“²⁸ Drugi centar iz kojega su potekle crnogorske seobe²⁹ bio je „u Crnogorskim Brdima i susednim delovima Sandžaka, uključujući tu i sjenički kraj.“ Za iseljenike iz severozapadnoga dijela Crne Gore kaže da su se naselili po Bosni, Dalmaciji, Hrvatskoj, Slavoniji, Baranji, zapadnoj Srbiji, donekle ševernoj Srbiji i Vojvodini te po Dubrovačkome Primorju, dok je drugi dio iseljenika mahom naselio Srbiju, Kosovo i Metohiju.³⁰ Ovi podaci o seobama crnogorskoga stanovništva objašnjavaju porijeklo izvjesnih opštercnogorskih jezičkih osobina na mnogo širem prostoru od onoga koji je omeđen crnogorskim državnim granicama. Činjenica da te osobine nadilaze pomenute granice ne oduzima pravo da se u Crnoj Gori tretiraju kao crnogorske jezičke odlike, kako su to radili pomenuti autori i njihovi sljedbenici. Naprotiv, time se objašnjava upravo njihovo nekadašnje crnogorsko porijeklo, kao što se recimo hrvatski jezički uticaji mogu utvrditi prisustvom pojedinih čakavizama na nehrvatskome prostoru. No ništa o tome ne možemo naći u Jovanovićevom tekstu iako literaturu o kojoj je riječ nije morao tražiti na terenu. Mogla mu je lako biti dostupna i u kancelariji.

Kad nema literature na koju bi se mogao pozvati, ovaj dijalektolog u nedostatku građe koju je na terenu mogao skupiti po pravilu daje invalidne zaključke. Reprezentativan je primjer u kojem interpretira dijalektološku literaturu o pojavi glasova *ś* i *ž* u hipokoristicima. Ukazujući na neslaganje M. Stevanovića i M. Stanića o porijeklu ovih glasova u kategoriji o kojoj je riječ, Jovanović navodi da je Stevanović te glasove u hipokoristicima objašnjavao jotovanjem, dok Stanić smatra da oni tu nijesu morali biti uslovljeni ovom glasovnom promjenom već su se proširili i na tu kategoriju bez ikakve veze s jotovanjem. U nemogućnosti da razriješi to pitanje, iako ga na to niko nije ni ćerao, Jovanović daje sljedeći zaključak: „U svakom slučaju ovdje su u pitanju nadimci koji pripadaju domaćem intimnom govoru, nastali pri tepanju u djetinjstvu, pri čemu se izgovorom glasova *s'* i *z'* dobija mekoća koja odgovara nježnosti govora“ (155). Vjerovatno bi mu Mihailo Stevanović i Milija Stanić bili zahvalni na ovome otkriću jer se oni ne šetiše da uz primjere tipa *Žale*, *Žaško*, *Žena*, *Šale*, *Šila*, *Šuma*, *Lašo*, *Buška* i sl. naglase da su to nadimci koji nastaju pri tepanju u djetinjstvu. Zaista je zbog takvoga dostignuća Miodrag Jovanović zaslužio da preko

²⁸ Pavle Ivić, *Ibid.*, str. 47.

²⁹ Ivić ga naziva „treće dinarsko žarište“. – Isto, str. 47.

³⁰ Isto, str. 47-48. Iseljavanja crnogorskog stanovništva prema Hercegovini potvrđuje i Jevto Dedijer u knjizi Hercegovina, Srpska književna zadruga, Beograd, 1909.

reda postane redovni član Crnogorske akademije nauka i umjetnosti. Ako se tome pridaje i njegov zaključak vezan za alternaciju *ž : đ*, koji glasi: „Biće u pravu Mitar Pešikan kada u svim ovim raspravama i težnji da se do kraja rasvijetle ovi problemi vidi dosta tamno pitanje“ (144) - onda bi proceduru njegova izbora zaista trebalo što prije ubrzati.

Kako ne postoji još uvijek jasno utvrđena metodologija ispitivanja naših dijalekata, to se često dešavalo da neki dijalektolozi određenu pojavu opišu i objasne, a drugi je zaobiđu kao neinteresantnu ili kao osobinu koja se sama po sebi podrazumijeva. No Jovanović, budući da je svoj terenski rad završio ispitivanjem govora Paštrovića, sve one osobine koje se ne pominju u nekoj studiji posmatra kao da ne postoje ni u govoru koji ta studija opisuje. Naravno, ni govora o tome da je na terenu provjerio ono što pojedinim studijama nedostaje. Zahvaljujući tome, i ne samo tome, on je mogao ustvrditi da u Paštrovićima i Crmnici (koju naziva paštrovskim zaleđem!) „za stvaranje riječi od mila, za tepanje djeci i sl. upotreba spiranata *s'* i *z'* nije dio jezičkog osjećanja njihovih tipičnih predstavnika“ (156). Ovu njegovu konstataciju provjerili smo na terenu, i u Paštrovićima i u Crmnici, i utvrdili njenu neistinitost jer su oblici tipa *žato*, *žatiti se*, *maešni* i sl., te antroponimi *Lašun*, *Pušo*, *Vešo* i sl. tamo sasvim uobičajeni. Čak je i jedna informatorka (iz Seoca, Crmnica) imala nadimak *Tuša*. Eto koliko su vjerodostojni podaci kancelarijske dijalektologije. Ipak, ne treba zamjerati univerzitetkom profesoru dijalektologije što nije dovoljno upoznat s crnogorskim dijalekatskim mikrostrukturnim osobinama kad se zna da još uvijek nije ovladao padežnim sistemom standardnoga srpskog jezika za čiju se službeni upotrebu u Crnoj Gori zalaže.³¹

Vjerodostojnost Jovanovićevih podataka lijepo se ogleda i na sljedećem primjeru. Govoreći o jotovanju suglasnika *z*, autor navodi primjere *koži* i slične izvedenice od lekseme *koza*, da bi odmah ustvrdio kako je konstatovano da je to jotovanje dosljedno sprovedeno samo u „govorima istočne Hercegovine (...), Bjelopavlićima (...), Konavlima (...) i SK-Lj govorima...“ (142). No *kozu* ovoga puta nije izdao rog nego rječnik Vukića Pulevića i Novice Samardžića *Fitonimi i zoonimi u toponimiji Crne Gore* (DANU, Podgorica, 2003, str. 257-259) u kojemu su toponimi

³¹ Videti u njegovome tekstu npr. „Inovacije ponikle negdje na Primorju ustalile su se, sa različitim stepenom učestalosti, i u štokavske i u čakavske primorske govore“ (134). Uzrok ovakve Jovanovićeve upotrebe padeža može biti u činjenici da potiče iz Pipera (za koje je karakterističan ovaj uprošćeni padežni sistem) ili je u pitanju uticaj predmeta *Maternji jezik* koji predaje na crnogorskom Univerzitetu Mediteran.

s osnovom *koz-* evidentirani na sljedećim lokacijama: Kamenik, Piperi; Vilusi; Čevo; planina Vojnik; južno od Vitasojevića, Pješivci; Trnovo, Crmnica; Kobilji Do, Cuce; Zla gora, Nikšić; Lješev Stup, Bjelice; Bršno; Bjelopavlići; Kosači, Bjelice; Godijevo, Bijelo Polje; Crnče, Bijelo Polje; rožajsko-beranski kraj; Pečarsko, Bijelo Polje; Dupilo, Crmnica; Brijege, Crmnica; Orahovo, Crmnica; Rumija, Bar; Međurečka planina, Bar; Macavare, Banjani; planina Njegoš; Orasi, Lješanska Nahija; Jezera, Kuči; Bukumirsko jezero; Ožrinići; Oputna Rudina; Donji Kraj, Cetinje; Šipovice, Bijelo Polje; Lovćen; Kaluđerski Laz, Rožaje; Počekovići, Oputna Rudina; Parac, Lješanska Nahija; Pusti Lisac; Barice, Bijelo Polje; Zukva, Piva; Prijelozi, Bijelo Polje; Jagoč, Bijelo Polje; Dubova gora, Vasojevići; Velestovo – Barjamovica, Katunska Nahija; Nikolin Do, Piva. Ovolikome spisku koji stoji protiv Jovanovićevih tvrdnji ne treba nikakav propratni komentar. A cio je tekst podređen zaključku iz posljednjega pasusa, o čijoj istinitosti poslije svega ne treba ni govoriti: „Area koju zahvataju, a koju smo našim radom pokušali bar u osnovnim pravcima predstaviti, isključuje svaku pomisao da su glasovi *s*’ i *z*’ crnogorizmi. (...) načinom nastanka i stepenom upotrebe palatala *s*’ i *z*’ prostor Crne Gore dijeli sudbinu drugih ijekavskih govora“ (159).

U zborniku o jezičkoj situaciji u Crnoj Gori nalazi se i tekst Radoja Simića (195-204) koji se uopšte ne tiče teme skupa, već uglavnom tretira srpsko-hrvatske jezičke, bolje reći jezikoslovne (ali i političke) odnose. Navedimo jedan dio njegova teksta i ostavimo čitaocu da sam prosudi o čemu je riječ: „Po sili istorijske neminovnosti, i nevolje u koju su se uvalili poslednjim ratnim porazom, Srbi moraju priznati da je hrvatski jezik u stvari deo srpskoga književno-jezičkoga korpusa, jer Srbi u Hrvatskoj upotrebljavaju samo taj izraz kao svoj sopstveni. – Ovo ne može ništa drugo značiti nego da je srpski književni jezik naslednik srpskohrvatskog jezika u onom njegovom opsegu kojem su ga Srbi upotrebljavali u jugoslovenskoj federaciji“ (198) ili politička tvrdnja: „Snašli su se (Hrvati – prim. A. Č.) i u raspletu događaja iz devedesetih godina dižući narod na noge protiv Srba...“ (200).

S osnovnim ciljem održavanja ovoga skupa usklađen je rad Miloša Okuke pod nazivom *Od Niša, Beograda i Novog Sada do Banja Luke i Podgorice. Srpski standardni jezik i njegove varijante*. Čitalac će ostati začuđen pred činjenicom da je autor zaboravio pomenuti *Prištinu* ili *Peć* kao jedan od tih centara. Ne doliči Redakcijskom odboru sastavljenom od

univerzitetskih profesora i akademika, a ni jednoj akademiji nauka – makar to bila i CANU, da dozvoli štampu teksta kakav je ovaj Miloša Okuke, prepun šovinizma, i vjerskoga, i nacionalnog, i jezičkoga, i političkog. I da nije Okuka falsifikovao činjenice u tekstu o kojem je riječ, šovinizam koji izbija iz njegovih redova bio bi dovoljan svakom savjesnom redakcijskom odboru da ga odbije. Ostaje stoga da čudi kako se u tome odboru našlo ime Zorice Radulović, kojoj u takvome društvu ni po čemu nije mjesto. Navedimo neke falsifikate i šovinizam ovoga autora da bismo još jednom pokazali namjere CANU: 1) „Srpski jezik (...) je dakle jezik Srba koji se govori u Srbiji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj te u manjim enklavama u Sloveniji, Mađarskoj, Rumuniji, Makedoniji i Albaniji. On je jezik i Crnogoraca koji su se nacionalno konstituirali tek u 20. vijeku bez jezika kao identitetskog nacionalnog elementa...” (205-206); 2) Crnogorci su govornici srpskih dijalekata, (istočnohercegovačko-krajiškog i zetsko-raškog)“ (206, fusnota 2); 3) „Srpski jezik je samo *većinski jezik* na grubom geografskom potezu od Niša, Beograda i Novog Sada do Banja Luke i Podgorice (začudo, autor je i ovđe zaboravio pomenuti Peć i Prištinu – prim. A. Č.) te jezik *(sve)opšte komunikacije* (istakao A. Č.)“ (208); 4) Danas je srpski jezik, dakle, *matičnim* (službenim i opštekomunikativnim) jezikom *triju* sociokulturnih (državnih) zajednica jednoga, zajedničkog duhovnog (srpsko-pravoslavnog) prostora, jedne zajedničke literature i kulture“ (209); 4) „Srpski standardni jezik, prema tome, spada u *policentrične* jezike...” (213), a onda obrazlaže: „danas praktično funkcionišu *tri* varijante standardnog srpskog jezika koje se poklapaju sa *trima* srpskim, odnosno srpsko-crnogorskim državama“, a te varijante mogu se „imenovati na osnovu regija (sic!) (država, republika): *srpskom* (*srbijanskom*), *crnogorskom* i *bosanskom* (...). Ono što ih sve povezuje pod jednu kapu jeste srpski jezik kao *Ethnosprache*. (...) I u dijahronom i u sinhronom smislu jedinstvo standardnog srpskog jezika ogleda se u njegovom *sveukupnom kulturnom jedinstvu* koje se određuje na osnovu srpske književnosti, srpske duhovnosti i na osnovu istorijske sudbine srpskog naroda“ (214). Nije potrebno dalje nabrajati šovinstičke iskaze Miloša Okuke, koji su – kao i u svim slučajevima šovinizma – daleko ispod granice dobrog građanskog vaspitanja. Naravno, kao takve ih ne treba ni komentarisati.

Ono na čemu se treba zadržati jesu njegovi falsifikati u navođenju osobina pojedinih „varijanata policentričnog srpskog jezika“. Tako Okuka među osobine „crnogorske varijante“ ubraja sljedeće primjere: *pripovjetka*, *uspjevao*, *riječnik*, *riješenje*, iako je poznato da nijedan

od navedenih primjera nije karakterističan za Crnu Goru! Navodi čak i primjer specifične crnogorske akcentuacije i obilježava je kao *пїјечнїк*, pri čemu bi ovo *i* vjerovatno trebalo da predstavlja kratkosilazni akcenat (zanemarimo neprimjerenu ćirilčko-latiničku mješavinu). Ako Okuka nije znao, Redakcijski odbor ovoga zbornika koji čine jezikoslovci iz Crne Gore morao je znati da takvoga oblika u Crnoj Gori nema, osim ako se ne čuje u govoru kakvoga doseljenika s necrnogorskoga prostora. Ne razlikuje Okuka ni *jekavizme* od *ijekavizama*, što se vidi u njegovoj konstataciji da su u Crnoj Gori „dosljedni ijekavizmi: *vrijedjeti, sjedjeti, mrzjeti...*“ (216). Zanimarimo činjenicu što je i ovđe unio za Crnu Goru atipične nejotovane oblike.

U kakvoj drugoj prilici Okukin tekst (a i mnogi drugi tekstovi iz ovoga zbornika) ne bi zavređivao osvrt, ali upornost iznošenja takvih stavova i objavljivanja takvih tekstova od strane CANU zahtijeva da se na njih osvrnemo. Isti su razlozi odlučili da i o tekstu Mata Pižurice koji je uslijedio iza Okukinog teksta kažemo riječ-dvije. Riječ je o eseju novosadskoga jezikoslovca porijeklom iz Crne Gore, pa se ne treba ljutiti na profesora Pižuricu što usljed višedecenijskog boravka u Srbiji, iako pravopisac, miješa ekavicu i ijekavicu čak i u istoj rečenici. Ovo naročito zbog toga što je, kako sam ističe, uvijek ostao vezan za Crnu Goru: „Da bih otklonio moguće podozrenje i sumnje da govorim u ime drugih, da sam u nekoj nevolji tamo gdje živim i radim više od četiri decenije – koliko god to bilo nemudro i na granici lijepog ukusa – volim da se pohvalim da sam se tamo gdje sam dobro ‘primio’ i da sam naučnim poslom, pretežnim dijelom (uvijek s punim razumijevanjem tamošnje sredine), ostao vezan za Crnu Goru (...). Nijesam imao pravo ni da iznevjerim Crnogorsku akademiju nauka i umjetnosti, budući da me je ona zadužila štampanjem dviju knjiga i drugim povjeravanim mi poslovima. Nadam se da to ne činim ni ovim što danas pod njenim krovom govorim“ (232). Mato Pižurica poznato je ime u crnogorskoj dijalektologiji. Da nije za sobom ostavio ništa osim *Govora okoline Kolašina*³² i priloga o nekim međujezičkim dodirima³³ u crnogorskim govorima – opet bi ostao značajno ime u crnogorskoj dijalektologiji. No u prilogu za zbornik CANU o kojemu je riječ Pižurica se naukom o jeziku nije bavio. Umjesto toga, kako sam kaže, trudio se da ne iznevjeri Crnogorsku akademiju nauka i umjetnosti. Vjerovatno je

³² Pižurica, Mato. – *Govor okoline Kolašina*, CANU, Podgorica, 1981.

³³ Pižurica, Mato. – *Tragovi međujezičkih dodira u govorima Crne Gore*, Crnogorski govori, knj. XII, CANU, Titograd, 1984.

zato i ustvrdio sljedeće: „Ideja o crnogorskom jeziku je bez lingvističkog utemeljenja i bez uporišta u tradiciji.“ Ta ideja „mogla bi se kvalifikovati kao *anahrono degradiranje norme neukom 'dijalektizacijom'*, i zato bi joj tačnija kvalifikacija bila *primitivizacija standardnoga jezika*“ (233). Nadamo se da su ove dvije (i ne samo one) konstatacije Mata Pižurice dovoljne da vrne dug Crnogorskoj akademiji što mu je štampala dvije knjige i da će ubrzo opet početi da se bavi crnogorskom dijalektologijom. Bilo bi dobro kad bi ispitao neki od crnogorskih govora uz srpsku jezičku granicu koji su najmanje proučavani, a tada bi se zasigurno našao neki crnogorski izdavač koji bi mu sa zadovoljstvom objavio studiju, naravno – ovoga puta bez potrebe da na bilo kojem skupu esejom vrće dug izdavaču. Jer pretpostavljamo da nije bilo lako Matu Pižurici da uprkos stavovima Pavla Ivića, kojeg je svojevremeno nazvao *živom znamenitom institucijom srpske kulture danas*,³⁴ izjavi da „i ekavski i ijekavski izgovor podjednako pripadaju srpskom jeziku. Dvoizgovornost je trajna odlika srpske kulture koju treba promišljeno njegovati“ (236). A ni Skerliću ne bi bilo pravo kad bi mogao pročitati njegov zahtjev „u formi zavjeta, da smo obavezni, svi mi koji izvorno baštinimo ćirilčku kulturu – *da ćirilicu imamo bar u ličnom potpisu i grobnom natpisu!*“ (235).

Rad Miloša Kovačevića više je politički nego lingvistički, a budući da je riječ o jednome od potpisnika *Slova o srpskom jeziku* nije potrebno posebno isticati obilježja te politike. Pomenimo samo jedan segment njegova rada u kojem se kaže da po „sociolingvističkom kriterijumu identiteta jezika – a to je *komunikativni kriterijum* – književni jezik u Crnoj Gori ne može se odvojiti od srpskoga jezika, niti pak izdvojiti iz njega, jer ne postoje čak ni najminimalnije (sic!) komunikativne smetnje između govornika srpskoga jezika u Crnoj Gori i ostalih govornika srpskoga jezika“ (245-246). Ova tvrdnja postavljena je tako kao da protivrječi onome za što se zalažu montenegrismi s Vojislavom P. Nikčevićem na čelu (s njim Kovačević i polemiše), tj. kao da je namjera kodifikacije crnogorskoga jezika bila inicirana razlikama u odnosu na srpski jezik. U procesu kodifikacije crnogorskoga jezika sličnost ili različitost sa srpskim jezikom apsolutno je irelevantna, kao što se na osnovu Nikčevićevog *Pravopisa i Gramatike crnogorskoga jezika* može vidjeti. Pored toga, treba pomenuti da neće biti da ne postoje čak ni „najminimalnije“ komunikativne smetnje

³⁴ Marojević, Radmilo. – *Ijekavska verzija srpskog književnog jezika i jatovska verzija srpskoga pisma*, Vaspitanje i obrazovanje, časopis za pedagošku teoriju i praksu, Podgorica, 1994, str. 30-34.

između crnogorskoga i srpskog jezika. Te su smetnje i bile razlog što je Njegošev *Gorski vijenac* u Srbiji 1927. godine preveden u *pripovetku Gorski Venac*.³⁵

Gotovo jedini rad u ovome zborniku u kojem se sintagma *crnogorski jezik* ne upotrebljava pejorativno jeste rad Rajke Glušice, koja se posljednjih nekoliko godina počela zalagati za kodifikaciju crnogorskoga jezika. Stoga je i neobično što se njeni stavovi o jeziku u Crnoj Gori od dosad predstavljenih autora razlikuju uglavnom samo u imenovanju toga jezika. Upravo o tome će ovđe najviše biti riječi. Nećemo se zadržavati na manje značajnim pojedinostima, poput konstatacije da je vrijeme zajedničke države Srbija i Crna Gora bilo „period najbrutalnijeg negiranja crnogorskog jezika od strane brojnih srpskih lingvista koje ne prestaje ni danas“ (259) jer su vremena prije stvaranja zajednice Srbija i Crna Gora bila još brutalnija za montenegrliste, ali ih Glušica tada – kao predstavnik serbistike – nije mogla ošetiti. Iz toga serbističkog perioda Rajke Glušice mora da su zaostali ekavizmi koji se i u ovom njezinom radu obilato koriste, a za čiju se kodifikaciju – kako je već rečeno – zalaže njen doskorašnji kolega Branislav Ostojić. Premda se Rajka Glušica nije odrekla svojih nekadašnjih afirmativnih prikaza³⁶ pominjanog Ostojićevog *Rečnika* u kojem objašnjava „crnogorske ekavizme“ kao autohtonu pojavu i svojih polemika³⁷ s utemeljivačem nauke o crnogorskome jeziku, Vojislavom P. Nikčevićem, mislili smo da su njeni neočekivani zahtjevi za kodifikaciju crnogorskoga jezika (2004. godine) ujedno značili i odricanje od takvih stavova. Ali da smo se prevarili, ne potvrđuju samo ekavizmi tipa *poslednja*, *rešenje*, *rešavano*, *razrešenje* i sl. koje u ovome radu upotrebljava, već i stavovi koji – osim imenovanja jezika u Crnoj Gori – gotovo u potpunosti korespondiraju stavovima Snježane Kordić ili Miloša Kovačevića, npr., u zborniku o kojemu je riječ. Tako, primjera radi, Glušica kaže: „Kako će crnogorski jezik predstavljati *standardnu varijantu policentričnog srpskohrvatskog / hrvatskosrpskoga jezika* (istakao A. Č.) čiji je proces standardizacije započeo još u XIX vijeku,

³⁵ Njegošev *Gorski Venac*, preradio u pripovetku Dušan Bogosavljević, Izdanje S. B. Cvi-janovića u Beogradu, 1927.

³⁶ Bigović-Glušica, Rajka. – *Neophodna revizija ijekavske norme*, Riječ, VI/1-2, Institut za jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Nikšiću, Nikšić, 2000, str. 135-136; i: Glušica, Rajka. – *Tumačenje jezika. Norma i praksa*, Pobjeda, Podgorica, 10. februar 2001.

³⁷ Bigović-Glušica, doc. dr. Rajka. – *O jednoj neprimjerenoj interpretaciji i povodom nje*, Monitor, Podgorica, 4. maja 2001, str. 2-3. Odgovor V. Nikčevića uslijedio je u sljedećem broju: Nikčević, Vojislav P. – *Razur ijekavice*, Monitor, 11. maj 2001, str. 3-4.

time on baštini skoro stopedesetogodišnju tradiciju standardnog jezika³⁸ dogovorom nominovan kao srpskohrvatski / hrvatskosrpski, onda pri normiranju crnogorskog jezika treba ići samo na poslednju fazu, fazu rekonstrukcije ili prepravljanja norme“ (261). Osim sintagme *crnogorski jezik* ovde nema ničega što ne bi potpisali brojni protivnici kodifikacije crnogorskoga jezika, od Branislava Ostojića do Dragoljuba Petrovića. Ostaje nejasno kako je to crnogorski jezik u njezinoj interpretaciji *jezik* kad sama kaže da će on predstavljati *standardnu varijantu policentričnog srpskohrvatskog / hrvatskosrpskoga jezika*?! Ako će predstavljati varijantu, onda i nije jezik no varijanta. Uporedimo li posljednju rečenicu iz ovoga navoda s rečenicom iz rezimea na engleskom jeziku, tek onda nećemo znati na kakvo prepravljanje norme i rekonstrukciju je ova autorka mislila jer se u rezimeu kaže: „The existing norms should not be radically changed but only innovated, modernized (use of capital letter, writing compound or separate words, full stop after abbreviations, etc) and simplified as much as it is possible“ (266).³⁹ U pitanju je, dakle, saglasje s onim što su u ovome zborniku iznijeli pojedini ekstremni jezikoslovci koji ne priznaju crnogorski jezik, a svi su oni protiv „radikalnog mijenjanja norme“, tj. protiv uvođenja produkata jekavskoga jotovanja, iako se Rajka Glušica nigde u ovome radu o tome izričito ne izjašnjava. Ona veli: „Pri normiranju crnogorskog jezika treba se osloniti na oblike koji su opštenarodni i opšteprihvaćeni. Uzimati u obzir samo ona rješenja koja su potvrđena u širokoj upotrebi u literaturi i drugim funkcionalnim stilovima...“ (263). Oblici koji su opštenarodni i opšteprihvaćeni ne funkcionišu ni u literaturi ni u funkcionalnim stilovima (osim razgovornoga), i to je Rajki Glušici poznato jer je u Crnoj Gori i dalje u zvaničnoj upotrebi srpskohrvatski i srpski jezički standard. Stoga u obzir mogu biti uzete samo one osobine koje u crnogorskome jeziku stvarno postoje i po kojima je taj jezik prepoznatljiv u štokavskome sistemu.

³⁸ Ovde daje fusnotu u kojoj navodi da „u zaključcima Novosadskog dogovora prva rečenica u prvom zaključku glasi: Narodni jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedan je jezik...“, ali nigde ne pominje nastavak tih zaključaka da se npr. taj zajednički književni jezik formirao oko dva glavna kulturna centra – Beograda i Zagreba, iako bi joj moralo biti poznato da se crnogorski knj. jezik nije razvijao ni oko Beograda ni Zagreba no oko Cetinja kao viševjekovnog crnogorskog kulturnog centra, kao što ne navodi ni podatak da je Novosadskim dogovorom bilo precizirano da će taj zajednički književni jezik kodifikovati grupa hrvatskih i srpskih jezikoslovaca – čime je na svaki način udio Crne Gore bio isključen iz „srpskohrvatske“ književnojezičke tradicije – A. Č.

³⁹ „Postojeće norme ne bi trebalo radikalno mijenjati nego inovirati, modernizovati (upotreba velikoga slova, pisanje složenica i odvojenih riječi, tačka iza skraćenica itd.) i pojednostaviti koliko je moguće.“ – prijevod A. Č.

A takve su osobine – logično je – opštenarodne i opšteprisutne. A o tome da crnogorski jezik baštini 150 godina dugu srpskohrvatsku jezičku tradiciju ne treba ni govoriti jer se zna da je crnogorska književnojezička tradicija starija od Bečkoga književnog dogovora. S druge strane, još su čudnije konstatacije Rajke Glušice da ne treba postojeću normu radikalno mijenjati ako se zna da je ona kao recenzent preporučila za štampu *Priručnik za crnogorski jezik* Bosiljke Kankaraš, o kojem kaže: „za čitaoca ova knjiga predstavlja veoma zanimljiv i prijemčljiv tekst u kojem pronalazimo dosta korisnih informacija o crnogorskom jeziku i društvu. ‘Priručnik crnogorskog jezika’ je knjiga koju preporučujem za štampu jer iz nje možemo saznati mnogo važnih pojedinosti, predstavljenih u kratkim crticama, a koje se tiču crnogorskog jezika, njegovog rječnika, gramatike, istorije i književnosti.“ I još: „Bosiljka Kankaraš nas vraća da učimo lekcije koje nam nijesu bile ponuđene u redovnom školovanju (ostaje nejasno jesu li bile ponuđene u vanrednom – prim. A. Č.), ili jesu u nekom drugom obliku i tumačenjima.“⁴⁰ A evo kako su „u kratkim crticama“ predstavljene „mnoge važne pojedinosti“ u knjizi koju Glušica preporučuje: 1) „Ali Bog zna svoj posao. Po Božijoj pravdi živ zakopan crnogorski jezik nije umro.“⁴¹ 2) „Njegoš je koristio Òli (kao glagol) i Oli (kao veznik u značenju – ili).“⁴² 3) „U našem jeziku postoji i rječca NE koja se koristi za odricanje onoga što se kazuje: ‘Mene je i lani ne maloga truda stalo...’“⁴³ Pored ostaloga, autorka knjige o kojoj je riječ ne zalaže se samo za kodifikaciju glasova *ś* i *ž*, već traži da se kodifikuje i „meko Z (3)“⁴⁴ i izmijeni postojeći padežni sistem, „akuzativ umjesto lokativa uz prijedloge U i NA: Ide u grad. Živi u grad. – Stanuje na selo. Putuje na selo. – Voda u krš. Jednačenje genitiva i lokativa. Upotreba prijedloga PO s genitivom množine u distributivnom značenju: Skita po sela. (umjesto po selima) – Čera decu po ulica. (umjesto po ulicama) – Veliko je stanovništvo po gradova. (umjesto po gradovima).“⁴⁵ Koliko su ovi primjeri i njihova interpretacija saglasni s onim što Rajka Glušica u rezimeu na engleskom jeziku navodi – nije potrebno komentarisati. A još bi teže bilo povezati njezinu preporuku za štampu Priručnika B.Kankaraš ako se zna da je Rajka Glušica na skupu o statusu ijekavice (kad su neki jezikoslovci

⁴⁰ Kankaraš, Bosiljka. – *Priručnik za crnogorski jezik*, Crnogorski kulturni forum, Cetinje, 2008, str. 238-239.

⁴¹ Isto, str. 10.

⁴² Isto, str. 17.

⁴³ Isto, str. 26.

⁴⁴ Isto, str. 14.

⁴⁵ Isto, str. 27.

/„pavlobranitelji“, kako ih nazva Radmilo Marojević/ s Pavlom Ivićem na čelu pokušavali da ijekavicu isključe iz tadašnjeg standardnog jezika) kao učesnik bila jedan od potpisnika sljedećeg zaključka: „Ijekavica kao književni standard srpskog jezika u pisanoj i govornoj komunikaciji jedini je stožer koji sabija u jednu cjelinu *rasute etničke djelove jedinstvenog srpskog jezika* (istakao A. Č.) i nepretpostavlja (*sic!*) bilo kakvo lingvističko i kulturno-istorijsko utemeljenje separatah književnih jezika po vjerskom ili teritorijalnom principu.“⁴⁶

Potrebno se osvrnuti na još neke detalje iz rada Rajke Glušice jer se njena riječ kao šefa Odsjeka za crnogorski jezik i potpredsjednika Savjeta za standardizaciju crnogorskoga jezika dobro čuje u procesu jezičke kodifikacije u Crnoj Gori. Upotreba ekavizama i aktuelno mjesto šefa Odsjeka nijesu jedine sličnosti između Rajke Glušice i Branislava Ostojića, o kojemu je bilo riječi. Od svojega nekadašnjeg profesora i doskorašnjeg kolege Glušica je prihvatila manir multiplikacije jednog istog rada na raznim mjestima. Tako npr. rad objavljen u zborniku CANU o kojemu je riječ objavljen je prije toga u dnevnom listu Pobjeda pod istim naslovom.⁴⁷ I ne samo tu, objavljen je taj rad i u časopisu Ars, samo ovoga puta pod drukčijim naslovom.⁴⁸ Istina, te dvije verzije imaju i nekih razlika, pa se ne može reći da je rad u Arsu identičan s ovim u zborniku. Npr. fusnota br. 8 iz rada u zborniku nije data kao fusnota u Arsu, već je integrisana u tekst. Takođe, posljednji pasus (zaključak) rada u zborniku novina je u odnosu na rad u Arsu, a i uvodni djelovi se razlikuju. U Arsu je npr. uvod duži nego u zborniku, premda i on sadrži djelove koji su ranije objavljeni⁴⁹ u časopisu *Vaspitanje i obrazovanje* i u zborniku *Norma i kodifikacija crnogorskoga jezika*, koji Glušica u tekstu o kojemu je riječ pogrešno navodi kao *Norma i standardizacija crnogorskog jezika*, što i nije neka velika greška. Da li je objavljivan u još kojem zborniku ili časopisu – u to autor ovoga priloga nije upućen. A da Redakcijski odbor ovoga skupa nije prihvatao samo neobjavljivane radove nego sve što se ponudi, videli smo na primjeru rada

⁴⁶ *Vaspitanje i obrazovanje*, časopis za pedagošku teoriju i praksu, Podgorica, 1994, str. 129.

⁴⁷ Glušica, Rajka. – *Standardizacija crnogorskog jezika*, Pobjeda, Kultura, 26. maj 2007, str. VII.

⁴⁸ Glušica, Rajka. – *O normiranju crnogorskoga jezika*, Ars, 1-2, Cetinje, 2008, str. 168-174.

⁴⁹ Glušica, Rajka. – *Oko jezika i povodom njega*, Zbornik radova s međunarodnoga naučnog skupa Norma i kodifikacija crnogorskog jezika, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, Cetinje, 2004, str. 443-457. Isto, *Vaspitanje i obrazovanje*, br. 1, Podgorica, 2004, str. 9-21.

Branislava Ostojića. Osim toga, autorka se u radu o kojemu je riječ poziva na sopstveni rad pod nazivom *Jezička situacija u Crnoj Gori*, za koji kaže da je prihvaćen za štampu u zborniku *Standardni jezici u okviru štokavskog sustava* (urednici: Josip Silić, Ivo Pranjković i Lada Badurina), a u Biltenu Univerziteta Crne Gore (br. 224, decembar 2007, str. 33), u podacima na osnovu kojih je birana u zvanje redovnoga profesora, taj isti rad navodi pod drukčijim imenom (*Jezičke prilike u Crnoj Gori*) i tretira ga kao dio monografije iako nije riječ o monografiji već o zborniku radova. Koji je stvarni naziv rada, ne možemo znati jer zbornik još nije izašao iz štampe. No neće biti čudno ako se radi o nekoj od varijanata već objavljenog teksta, možda baš i ovoga o kojemu je zbor.

I pomenimo još jednu netačnost koja se u ovome radu iznosi: „novoštokavski ijekavski govori, iako se nalaze izvan državnih teritorija Srbije i Hrvatske, bili su osnovica standardnog srpskohrvatskog jezika, i danas predstavljaju osnovu hrvatskog i bosanskog standarda, kao i srpskog u Republici Srpskoj, što pretpostavlja za duži vremenski period razumljivost...” (262). Sigurno će biti vrlo zahvalni i bosanski i hrvatski i srpski jezikoslovci kad pročitaju ovo otkriće Rajke Glušice jer, po njenim nalazima, izgleda da čak ni jezik starije dubrovačke književnosti nije imao nikakve uloge u Vukovoj kodifikaciji jezika, baš kao ni govor muslimanskog gradskog stanovništva Bosne i Hercegovine. I, izgleda, ne samo u Vukovoj kodifikaciji jer je ovde riječ o osnovici srpskohrvatskoga standardnoga jezika. Ako uzmemo u obzir samo jednu karakteristiku crnogorskih govora o kojima Glušica piše, kao što je jekavsko jotovanje koje je u njima opšteprisutno, ostaćemo u čudu kako ih ne preuzeše iz crnogorske osnove svojih jezičkih standarda bosanski, hrvatski i srpski jezikoslovci. Dosad smo znali da je crnogorski jezik u upotrebi na crnogorskoj državnoj teritoriji i da je osnova toga jezika *štokavska*, ali zahvaljujući istraživanjima Rajke Glušice saznasmo da je crnogorski jezik osnova bosanskoga, hrvatskoga i srpskoga standarda. Mora da su joj ta dostignuća bila referenca u postavljenju za šefa Odsjeka za crnogorski jezik, na kojem se crnogorski jezik ne izučava niti predaje na osnovu naučne i udžbeničke literature o tom jeziku, već uglavnom na osnovu iste one literature koju koriste studenti Odsjeka za srpski jezik. Na kraju, nadamo se da će šef Odsjeka za crnogorski jezik osvježiti malo znanje iz geografije kako mu se u nekoj novoj verziji ovoga teksta ne bi opet potkrala konstatacija da se „novoštokavski ijekavski govori“ nalaze izvan državnih teritorija Srbije i Hrvatske!

Iza rada Rajke Glušice slijedi ništa bolje utemeljen rad Jelice Stojanović, takođe univerzitetskoga profesora (istorije srpskoga jezika i staroslovenskoga jezika). Osnovna je namjera ove autorke da po svaku cijenu, služeći se čak i falsifikatima, pokaže kontinuitet srpskoga jezika u Crnoj Gori od početaka pismenosti (reklo bi se čak i u onom periodu kad se o srpskome jeziku ni u Srbiji ne može govoriti). Umjesto detaljnijega osvrta na sve omaške ovoga rada, zadržimo se samo na nekim. Autorka je svoj rad koncipirala kao kakvu brošuru Srpske radikalne stranke, pa će u skladu s tim konstatovati: „U granicama današnje Crne Gore, kao što je poznato, nalaze se teritorije koje su nekad pripadale različitim formacijama srpskih zemalja“ (267). Mora da je imenica *zemlja* u ovome citatu upotrijebljena u značenju *država*, pa – da se ne zna o kakvoj je autorki riječ – čitalac bi se mogao zapitati pripadaše li kad današnja teritorija Crne Gore različitim formacijama crnogorske države. I jesu li kad, osim pomenutih različitih formacija srpskih zemalja, pojedini djelovi crnogorske države potpadali pod mletačku, tursku, austrijsku, talijansku ili koju drugu vlast i ostaviše li sve te civilizacije u Crnoj Gori ikakva traga... No na historiografske nalaze ove autorke nećemo se više obazirati, a pažnju ćemo posvetiti nekim njenim dostignućima (iz ovoga rada) u jezikoslovlju. A prvo njeno veliko jezikoslovno dostignuće počinje već od druge stranice đe otkriva da se *srpska redakcija staroslovenskoga jezika*, odnosno *raški pravopis*, upotrebljavala u Bosni, Humu, Zeti, Dalmaciji, Dubrovniku, Raškoj... (fusnota 3). Pred ovakvim otkrićem čitalac teško da može primijetiti da autorka prisvojne pridjeve na *-ski*, tipa *raški*, piše velikim početnim slovom. Uostalom, možda je i to u skladu s raškim pravopisom o kojemu ona piše. Podređujući sve politici i ideologiji koju zastupa, autorka zanemaruje i neke jezikoslovne aksiome, pa kaže: „Tako od spomenika s kraja 12. vijeka, u *Vukanovom jevanđelju* ima znatno više odlika koje bi bile odlika raškog pravopisa (odsustvo đerva, pisanje ligatura...), a u *Miroslavljevom jevanđelju* (naročito u pojedinim djelovima) više odlika tzv. arhaičnijeg (zapadnijeg) pravopisa“ (269-270). Tako Jelica Stojanović uvodi termin *zapadniji pravopis*, a teško je povjerovati da kao univerzitetski profesor istorije jezika ne zna da je upravo *Miroslavljevo jevanđelje* reprezentativni predstavnik *zetske* (crnogorske) ćiriličke redakcije staroslovenskoga jezika. Da ne bi rekla istinu i nazvala ga svojim imenom, ona će radije posegnuti za cijelim rečenicama samo da bi zamaglila činjenice: „raški pravopis se ustalio najranije na istoku srpskog jezičkog prostora (u Raškoj) i (...) vremenom se širio ka zapadu (gdje je u tom istom periodu dominirao

arhaičniji pravopis u osnovi kojeg je više pravopisnih načela bliskih glagoljskoj pravopisnoj tradiciji“ (269). A o tome se mogla informisati iz studija Aleksandra Belića, Josipa Hama, S. M. Kuljbakina, Petra Đorđića, Vojislava P. Nikčevića, Dimitrija Bogdanovića i dr. Naravno da nas ovakve interpretacije ne mogu začuditi jer ne smeta Jelici Stojanović da krivotvori i kaže da se jezik u Crnoj Gori „otkad se i kad se imenuje, zvao isključivo, i jedino, srpski...“ (275), pa se još poziva na tobožnju Njegoševu pjesmu *Srpski pišem i zborim*, za koju je odavno utvrđeno da je falsifikat Ljubomira Durkovića-Jakšića.⁵⁰ A da je imala namjeru da iznese istinu o imenovanju crnogorskoga jezika, ona bi pored naziva *srpski* navela i *slavjanski*, *slavenski*, *crnogorski* (prvi zabilježen pomen ovakvoga imenovanja potiče od Vuka Stefanovića Karadžića 1837), a nikako ne bi mogla zaobići naziv *naški jezik*⁵¹ koji je tipičan (kroz vjekove) za narodno imenovanje jezika u Crnoj Gori. No njoj je draža „istina“ Ljubomira Durkovića-Jakšića, čijih se metoda pridržava, pa s pozivom na udovicu Đurđa Crnojevića utvrđuje kako je testament ovoga vladara pisan *srpskim jezikom* iako se u sačuvanom prijepisu na talijanskom jeziku jasno kaže da je testament pisan *jezikom i pismom slavenskim* („lingua et lettera schiava“).⁵² Iako rad Jelice Stojanović ne zaslužuje da se o njemu kaže više ni jedna jedina riječ, ipak ćemo se osvrnuti na njenu upotrebu termina *zetsko-sjениčki dijalekat* kojim određuje jugoistočne crnogorske govore. Nekritički prihvatajući ovaj naziv iz početne faze dijalektološkog bavljenja Pavla Ivića, Jelica Stojanović izgleda nije obaviještena da se i sâm Ivić toga termina odrekao još 1983. godine, kad je konstatovao: „Naziv ‘zetsko-sjениčki’ morao je otpasti zato što se pokazalo da Sjenica ne leži na području tog dijalekta.“⁵³ I na njenom radu nećemo se više zadržavati.

Ništa bolje ne može se reći ni o radu Drage Bojović, čiji se asistentski staž na Filozofskom fakultetu u Nikšiću počinje decenijama. Počev

⁵⁰ Nikčević, Vojislav P. - *Prepjevani stihovi Lukijana Mušickog su falsifikat. Ljubomir Durković-Jakšić kao njihov falsifikator*. Lučindan, br. 12, Na Petrovdan, 2004, str. 129-132; i: Pižurica, Krsto. - *Vojislav P. Nikčević kao njegošolog*, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, Cetinje, 2006, str. 71-72.

⁵¹ Hasert, Kurt. - *Crna Gora. Putopisi*. Tom I, Pripremili i preveli s njemačkoga Vukić Pulević & Daniel Vincek, CID – Podgorica, Izdavački centar – Cetinje, 1995, str. 143

⁵² Milošević, Miloš. - *Testament Đurđa Crnojevića*. Kritičko izdanje s komentarom, Podgorica – Cetinje, 1994, str. 65.

⁵³ Ivić, Pavle. - *Osvrt na lingvističke metode dosadašnjih proučavanja crnogorskih narodnih govora*, Crnogorski govori. Rezultati dosadašnjih ispitivanja i dalji rad na njihovom proučavanju, Zbornik radova, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Titograd, 1984, str. 32.

od naslova *Ili standard i norma srpskog jezika u Crnoj Gori, ili rasulo jezičkog sistema* pa do prijevoda naslova u apstraktu koji se, mimo poznate prakse, ne poklapa s naslovom rada – o ovome referatu Drage Bojović ništa se afirmativno ne može reći. Nesuvislost naslova sama po sebi nagovještava o kakvome je radu i autoru riječ jer i laicima je jasno da rasulo jezičkoga sistema (iako se ne kaže kojega) ne može izazvati promjena norme i standarda u jednoj državi. Stoga bi rad pod ovim naslovom teško prihvatio i kakav dnevni list. Ali da se srpska jezička norma rasipa pod perom Drage Bojović, svjedoči već prva rečenica u njezinom tekstu: „U radu se daju osnovna terminološko određenje pojmova...” (285). No odmah u drugoj i trećoj rečenici izbijaju njezini lingvistički talenti: „Ova određenja (pojmovi sadržanih u naslovu – prim. A. Č.) su enciklopedijskog karaktera. Sadržaji ovih pojmova međusobno su isprepleteni da narušavanje suštinskih postulata njihovog sadržaja ‘ovjerenih’ jezičkom stvarnošću, u konkretnim uslovima, izaziva destabilizaciju naučnih temelja lingvistike i filologije i otvara puteve jezičkoj anarhiji” (285). Preskočimo li cijelu jednu stranicu i puštimo Dragu Bojović da uhvati svoj enciklopedijski zalet u opisivanju rečenih termina, naići ćemo na sljedeću enciklopedijsku sintezu: „Posmatrajući lingvistički status srpskog jezika u Crnoj Gori u smislu da svaki jezik ima svoju vertikalnu i horizontalnu, a to je ona punoća koja čini njegov sadržaj, svoju sintagmatsku i paradigmatsku perspektivu, onda srpski jezik na prostoru Crne Gore ne može biti ništa drugo do ono što je u svojoj biti, imenovan vjekovnim postojanjem” (287). Da je Draga Bojović znala početkom 80-ih godina XX vijeka za spor koji je izbio povodom pisanja enciklopedijske jedinice o jeziku Crnogoraca, mogla se prijaviti da ovom jedinicom razriješi dileme o tome. Sigurni smo da je ona i tada bila dovoljno lingvistički zrela da je ovako sročila. Samo je čudno kako Redakcijski odbor i urednik zbornika nijesu skrenuli pažnju autorki da nije uobičajeno da usred enciklopedijske jedinice citira na $\frac{3}{4}$ stranice jedan novinski tekst. Ali kad se zna da je riječ o tekstu jednoga od potpisnika *Slova o srpskom jeziku* (Božo Čorić), koji je uz to objavljen ne u bilo kakvim novinama nego u Večernjim novostima, onda se ipak mora razumjeti takav njezin postupak.

Trebalo je da Redakcijski odbor učeši Dragu Bojović da se ne šekira zbog toga što neki jezikoslovci pokušavaju izvršiti „proglašavanje normativnim nekih glasova iz dijalekata” (291) jer i ostali standardni glasovi postoje u dijalektima. Ali teško je učešiti autora sljedeće konstatacije: „Kako je jezički sistem skup podsistema na funkcionalnom planu, onda

forme jezičkog izraza gube svoj smisao i sadržaj, upravo one suštinske elemente koji su izraz i spoj jezičke dijahronije i sinhronije“ (291).

Osim još nekoliko nesuvislosti i nejasnoća u kojima je autorstvo Drage Bojović nesporno (poput npr. njene konstatacije na str. 288 da „volja naroda (...) za samu nauku nije od primarne važnosti“ i konstatacije na str. 290 da je „samo ime jezika (...) u neku ruku ‘slika’ pogleda na svijet njegovih govornika (...), tj. nauka prije svake druge nauke“), čitalac mora biti zahvalan autorki jer je bio u mogućnosti da pročita enciklopedijske odrednice iz ruskog enciklopedijskog rječnika (Moskva, 1998), čiji prijevod čini najveći dio njezina rada. Iako autorka redovno pogrešno navodi naziv toga rječnika na ruskom jeziku, vjerujemo da se njenim prevodilačkim sposobnostima nema što prigovoriti jer te greške sigurno nijesu uslovljene njezinim nedovoljnim poznavanjem ruskoga jezika, već pisanjem doktorskoga rada kojemu se posljednjih nekoliko godina predano posvetila. Takođe, iako – kako je već rečeno – dobar dio njezina rada zapravo čine prevedeni djelovi pomenutoga ruskog rječnika, ne ostavljamo nimalo prostora zlonamjernima da pomisle da je riječ o plagijatu jer autorka, kako smo videli, ima i sopstvenih djelova u ovom radu, a pored toga – ona je pomenuti rječnik uredno citirala.

Budući da je već bilo riječi o radu Pera Jakobsena, nećemo se zadržavati na radu njegovog kolege Heninga Merka, koji čak ne poseduje ni naučnu aparaturu, već ćemo, umjesto toga, citirati jedan segment iz njegova rada: „Ovde bih hteo da upozorim one svoje kolege iz Crne Gore koji tvrde da je crnogorski poseban jezik, da je u inostranstvu svest o jednom jeziku stvar prestiža. Srpski zasigurno će i dalje biti studijski predmet u inostranstvu, isto se može reći i za hrvatski, a možda i za bosanski (ako ni iz kojeg drugog razloga, a ono iz razloga političke korektnosti). Što se crnogorskog jezika tiče on se kao studijski predmet neće upotrebljavati u inostranstvu“ (296). Dakle, ni „politička korektnost“ neće biti na djelu kad su Crnogorci u pitanju. Nećemo se na Merkovome radu više zadržavati, *sapienti sat dictum!*

U ovome zborniku nalazi se i rad Radmila Marojevića kojemu ovde nikako nije mjesto jer je riječ o jezikoslovcu, bez obzira na to što se on s većinom prikazanih autora ideološki slaže. Za razliku od mnogih radova koji se više bave politikom nego lingvistikom, Radmilo Marojević pokazuje da se na temu ovoga skupa može govoriti i s pozicija lingvistike – ma koliko se autor ovoga priloga s njim ne slagao povodom imenovanja

jezika u Crnoj Gori. Umjesto da govori o političkim razlozima zbog kojih jezik u Crnoj Gori treba zvati *srpski* ili *crnogorski*, Marojević se pozabavio problemom grafije na crnogorskoj teritoriji. Sasvim je utemeljen njegov zahtjev da sadašnju azbuku treba proširiti grafemom *ś*, koji u Crnoj Gori nema alternativu, pa je po tome Marojević vrlo blizak stavovima Vojislava P. Nikčevića. Međutim, neka njegova obrazloženja ne mogu se prihvatiti. Prije svega riječ je o načinu obilježavanja fonema *ś* ruskim *щ*, za koje se Marojević zalaže, a koje je osporio Vukić Pulević u tekstu *Glasovi ś i ź u crnogorskoj toponimiji*.⁵⁴ Neutemeljeno je njegovo obrazloženje da bi se takvim grafemom „ujednačili dijalekatski opisi“ (303) jer je upravo grafem *ś* u latinici, odnosno *ć* u ćirilici, najčešće korišćen grafem za ovaj fonem u dijalektološkim studijama. Takođe, ne može se prihvatiti objašnjenje da bi jedna od funkcija glasa *ś* bila *stilska* („izražavanje lokalnog kolorita“) jer je on u Crnoj Gori, kao opšteprisutan, neutralan glas. Stilsku bi funkciju mogao imati samo u ostalim standardnim jezicima štokavskoga sistema. Osim toga, ne može se prihvatiti ni njegov prijedlog o ponovnoj standardizaciji „jata“, a i taj je prijedlog temeljno osporen u pomenutome radu Vukića Pulevića. Ipak, inicijativa za kodifikaciju fonema i grafema *ś* od strane jednog renomiranog srpskog jezikoslovca pohvale je vrijedna.

Vjerujemo da je i ovoliko prikazanih tekstova dovoljno da se pokaže koje su bile osnovne namjere organizatora i koji je bio osnovni cilj skupa. Biće to, nadamo se, dovoljno da pokaže udio Crnogorske akademije nauka i umjetnosti u kreiranju i sprovođenju jezičke politike u Crnoj Gori. Ostale radove stoga nećemo prikazivati, ali neizostavno treba pomenuti da se neki radovi koji su se našli na samome kraju zbornika ne mogu uklopiti u opštu ocjenu zbornika radova *Jezička situacija u Crnoj Gori – norma i standardizacija*. To se svakako ne odnosi na rad Marijane Kiršove i Dragane Kerkez koje pominju čak i *hrvatsku varijantu srpskoga jezika* (390). Zbornik o kojemu je riječ obiluje praznoslovljem, politikantstvom, falsifikatima, nepoznavanjem jezičkih prilika u Crnoj Gori i kao takav ne može donijeti nikakve koristi ni serbistici ni montenegristici. Teško bi bilo naći još neku akademiju koja bi pristala da bude izdavač takve publikacije. I po tome je CANU jedinstvena među svim akademijama.

⁵⁴ Pulević, Vukić. – *Glasovi ś i ź u crnogorskoj toponimiji*, *Lingua Montenegrina*, br. 1, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje, 2008, str. 75-94.

Adnan ČIRGIĆ

**THE LINGUISTIC MATTERS IN THE
POLITICAL CONTEXT**

The author of the paper offers the critical analytical overview of the collection of papers presented at the international conference that was held at the Montenegrin Academy of Sciences and Arts, under the topic *Jezička situacija u Crnoj Gori – norma i standardizacija (The Linguistic Situation in Montenegro-The Norm and Standardization)*. Most of the papers in the collection are based on political and ideological claims as well as on the attempt to deny Montenegrin as a separate language within ‘the stokavski system’. Only few papers are characterized by a scholarly approach.